

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Jakub Třešňák

Environmentální dějiny v jihovýchodní Evropě

Environmental History in Southeastern Europe

Děkuji v první řadě Mgr. Jiřímu Janáčovi, Ph.D., který mi na začátku pomohl ukout z mých nejasných představ bakalářskou práci a po celou dobu její tvorby ji svými cennými připomínkami a radami formoval. Děkuji také vyučujícím KJBS, kteří mě skrz výuku i odpovědi na mé dotazy zásobovali podněty pro další psaní. V neposlední řadě děkuji své rodině za vytvoření podmínek, ve kterých jsem mohl práci psát i dokončit.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 19. května 2022

.....
Jakub Třešňák

Abstrakt

Práce se zaměřuje na oblast jihovýchodní Evropy a fenomén environmentálních dějin. Jejím cílem je popsat stav této poměrně mladé disciplíny ve zmíněném regionu a stanovit, jaká témata se v oblasti zkoumají. V úvodu jsou definovány pojmy, podle kterých byl sestaven soubor dále analyzovaných prací. Následuje popsání historického vývoje a základních rysů historických bádání a posléze práce přikročí ke kategorizaci prací na základě témat, která zkoumají. Samostatně bude řešen případ Albánie, v níž půjde práce hlouběji a krom její historie a historiografie popíše i vybrané výseky politického a společenského vývoje. V závěru pak shrne zjištěné poznatky a naznačí další možnosti bádání.

Klíčová slova

Balkán, jihovýchodní Evropa, environmentální historie, Albánie, albánská historiografie

Abstract

The thesis is focused on South-eastern Europe and environmental history. The aim is to examine the state of environmental history in this area and to determine what are the main topics of the researches done there. In the introduction will be given definitions to used terms, on basis of them were selected the works analysed further. Next is historical and historiographical context and categorization of works by their topic. Separately, there will be described the Albanian case, which will go deeper into history, historiography and also parts of politics and society. In the end, the thesis will sum up the information and will determine possibilities of further researches.

Key words

Balkans, South-eastern Europe, environmental history, Albania, Albanian historiography

Obsah

1. Úvod.....	7
1.1 Badatelský záměr	7
1.2 Vymezení pojmů	7
1.2.1 Jihovýchodní Evropa.....	8
1.2.2 Environmentální dějiny	10
2. Historie a historiografie v jihovýchodní Evropě.....	13
2.1 Albánská historie a historiografie	17
3. Situace v jihovýchodní Evropě vyjma Albánie.....	22
3.1 Historická geografie	23
3.1.1 Historická geografie obecně – úvahy, metodologie, výzvy	24
3.1.2 Současné státní celky	24
3.1.3 Středověké státní útvary.....	25
3.1.4 Historické země a regiony.....	26
3.1.5 Geografické celky	27
3.2 Historická klimatologie.....	27
3.1.1 Malá doba ledová.....	29
3.1.2 Středověké klimatické optimum	30
3.1.3 Dílčí meteorologické jevy	30
3.3 Historická seismologie.....	31
3.4 Environmentální historie.....	33
3.4.1 Řeky	34
3.4.2 Lesy a deforestace.....	36
3.4.3 Přírodní zdroje.....	38
3.4.4 Hranice a pohraničí	39
3.4.5 Krajina.....	40
3.4.6 Města.....	42
4. Situace v Albánii.....	44
4.1 Environmentální hnutí, zelená témata a Albánie	44
4.2 Státní instituce zabývající se environmentální problematikou.....	44
4.3 Vysokoškolská zařízení, akademická sféra a environmentální historie	45
4.4 Zkoumaná témata.....	45
5. Závěr	48
6. Seznam literatury	53
6.1 Knižní a časopisové zdroje.....	53
6.2 Online zdroje.....	80

Seznam zkratek

ESEH European Society for Environmental History

RCC Rachel Carson Center

1. Úvod

1.1 Badatelský záměr

Cílem této práce je zmapovat stav environmentálních dějin v jihovýchodní Evropě. Práce se zaprvé zaměří na širší historiografický a historický kontext Balkánu, kterým téma uvede. Následně a zadruhé přikročí k identifikování hlavních zkoumaných témat a kategorizaci. Samostatně a hlouběji totéž provede v případě Albánie, kterou dokáže autor vzhledem ke svým jazykovým znalostem analyzovat důkladněji než zbytek jihovýchodoevropských států.

Výběr zkoumaných prací je založen na definování pojmů environmentální dějiny a jihovýchodní Evropa, které budou rozebrány v úvodu. Vzhledem k množství, ale i jazykové roztržitosti Balkánu a limitovaným jazykovým schopnostem autora nebylo možné všechny práce přečíst; to ostatně ani nebylo cílem. Omezen je taktéž okruh badatelů, jejichž tvorbou se bude bakalářská práce zabývat – dominantně jde o domácí autory jednotlivých balkánských zemí, menšinově však také Jihovýchodoevropany působící v zahraničí nebo naopak zahraniční autory dlouhodobě působící v níže vymezeném regionu. Z jejich tvorby budou sledovány články, monografie, příspěvky ve sbornících a kapitoly knih; proslovy, přednášky na konferencích a workshopech a další jejich hůře postihnutelné výstupy činnosti zůstanou stranou zájmu této práce.

Práce se nebude zabývat rozvojem akademické sítě v jihovýchodní Evropě, přestože by tvořil zajímavý příspěvek k etablování environmentálních dějin v regionu. Bez rozhovorů a metod sociálních věd by sice šly popsat obecné trendy, uspokojivá odpověď by však poskytnuta nebyla. Kromě krátkého okomentování environmentálních hnutí se bakalářská práce tomuto tématu nebude hlouběji věnovat, jelikož jde na její rámeček.

Bakalářská práce vychází z teze, že vzhledem k odlišnému politickému a historickému vývoji se stav environmentálních dějin v jednotlivých státech jihovýchodní Evropy liší. Druhou tezí je, že nejen jazyková roztržitost Balkánu, ale právě i okolnosti politického, historického a státního vývoje vedou autory k preferenci domácích témat před tématy věnujícími se zbytku Balkánu.

1.2 Vymezení pojmů

Před vlastním textem o stavu environmentálních dějin v jihovýchodní Evropě je třeba si stanovit, co pro autora tyto pojmy znamenají. Oba – environmentální dějiny

a jihovýchodní Evropa – totiž mohou nabývat mnoha podob a mohou být plněny různými nesynonymními obsahy, což může při nedefinovanosti působit problémy, co lze do environmentálních dějin ještě počítat a co už ne, v případě jihovýchodní Evropy, o jaká území se přesně jedná. Tento problém analyzuje kniha *Imagining the Balkans* (Todorova, 2009) v případě jihovýchodní Evropy a článek *Co jsou to environmentální dějiny a proč se jimi zabývat* (Mauch, 2017) a *The State of the Field of Environmental History* (McNeill, 2010), o jejichž definice se budu ve své práci opírat.

1.2.1 Jihovýchodní Evropa

Maria Todorova věnovala první kapitolu své patrně nejznámější knihy *Imagining the Balkans* obsáhlému osvětlení pojmů „Balkán“ a „jihovýchodní Evropa“. Přestože v názvu práce je užito druhého pojmu, nelze opomenout ani jeho původem starší synonymum (či skoro synonymum), tedy Balkán.

Termín *Balkán* byl v průběhu času opakovaně dekontextualizován, chybně užíván a naplňován zavádějícími a neadekvátními významy – z prvotního tureckého výrazu pro horu/pohoří (Todorova, 2009, s. 26) se stal termín pro bulharský masiv Stara Planina. Toto první zobecnění ho dostalo naroveň antickému názvu téhož pohoří „Haemus“, v představě Starořeků nejvýznamnějšího horstva poloostrova, jehož severní hranici mělo tvořit. Zřejmě pod vlivem této obsahové interference použil August Zeune r. 1808 jako první, avšak chybně adjektivum „balkánský“ pro pojmenování celého poloostrova, který chtěl nazvat podle stejné logiky jako Iberský a Apeninský, tedy podle dominantního horského celku. Tím v tomto případě již neměla být Stara Planina, jak bychom při termínu Balkán čekali, ale celý orogenetický systém poloostrova, tedy Karpatský oblouk, Stara Planina, Šar Planina ad.¹ Zejména kvůli malému množství lidí, kteří by si byli vědomi původního pojetí Balkánu, se začal termín ve svém novém významu šířit slovníky a spisy.

Takto desémantizovanému pojmu již nic nebránilo v dalších posunech a změnách, proto počátkem 20. století Balkán nabral i historicko-politické konotace. Právě v tomto přesunu významu musíme hledat základ pro pejorativní

¹ Dlužno podotknout, že geologicky dává spojení těchto celků smysl, o čemž však Zeune nemohl ve své době vědět. Drtivá většina pohoří nacházejících se na Balkánském poloostrově totiž dle současného stavu vědění spadá do alpínsko-himálajského orogenetického systému a balkánské horstvo tak z určitého pohledu tvoří kompaktní celek, byť s regionálními odlišnostmi.

pojmem „balkanizace“, tedy tříštění většího celku na zpravidla malé nestabilní a navzájem se hašteřící státy přinášející do dříve stabilní oblasti neklid, zpátečnictví a války. Paradoxním závěrem popsanych významových proměn pak je, že balkanizace byla na Balkánský poloostrov anachronicky aplikována v době po první světové válce, kdy na mapu přibyl pouze jediný stát (Albánie)² a naopak došlo ke vzniku Jugoslávie, která naopak spojením několika států přispěla k pomyslné debalkanizaci.

Přestože je *jihovýchodní Evropa* pojmem objeveným se r. 1893³ díky novým vědeckým poznatkům a se snahou napravit Zeuneho chybu, jde o pojem neméně problematický. Přestože dočasně těžil z významového znehodnocení Balkánu v prvních dekádách 20. století, sám se stal kontaminovaným nacistickou ideologií⁴ během 30. a 40. let. V obecném evropském kontextu tak přestal být vyhovujícím, a přestože se stále synonymně používaly oba termíny, nastoupila preference Balkánu. Synonymita však nebyla úplná – zatímco Balkán byl po staletích vývoje významovou synkrezí kulturních, historických, zeměpisných, politických, náboženských ad. faktorů, jihovýchodní Evropa sváděla už kvůli svému názvu k čistě geografickému pohledu. Ten narušil Bernath svou interpretací jihovýchodní Evropy jakožto „objektu světové historie“ (Todorova, 2009, s. 29), čímž dodal geografickému termínu historický rozměr.

Problémem, který je společný jak Balkánu, tak jihovýchodní Evropě, jsou státy, které by měly být do obou pojmů zahrnuty. Drtivá většina definic se shodne na území Řecka, Bulharska, Albánie, Severní Makedonie, Srbska, Bosny a Hercegoviny a Chorvatska. Rumunsko, Maďarsko, Slovinsko a někdy i Moldavsko jsou předmětem dohadů a sporů. Minoritní nejsou ani pohledy hledající jiné než politické hranice – to se týká zejména kladení severní hranice na toky Sávy a Dunaje. V případě Maďarska se argumentuje převažující kulturní

² Albánie byla oficiálně vyhlášena 28. 11. 1912 a potvrzena Londýnskou konferencí dalšího roku, avšak během první světové války se stát pod tíhou cizích okupací fakticky rozpadl. Obnoven byl až r. 1920.

³ Termín „Südosteuropäische Halbinsel“ se objevil již r. 1863, nikoli však s cílem odstranit Zeuneho omyl, a do již tak dost chaotické situace tak vnesl další nevyzpytatelnou proměnnou. R. 1893 je tedy počátkem snahy o cílené řešení situace. Viz TODOROVA, Marija (2009). *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press, s. 28.

⁴ Südosteuropa byla dílčím konceptem německé vize Mitteleuropy, tedy specifického uspořádání poměrů na východ od tehdejšího německého území sloužící nejprve zájmům vilémovského císařství, následně výmarské republiky a nakonec Třetí říše. Ekonomický aspekt rozvíjí Drahomír Jančík ve své publikaci, viz JANČÍK, Drahomír (1990). Německo a Malá dohoda. *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica*. Monographia CXXXIV. ISSN 0567-8307.

příslušností ke střední Evropě a sebeidentifikací se Západem (Todorova, 2009, s. 30). To však pro změnu nelze použít na Albánii a Rumunsko, které se sice identifikují stejně, v jejich případě však kulturní a jiné vazby mluví pro zařazení pod Balkán/jihovýchodní Evropu; s tímto zařazením Albánie koneckonců souhlasí, ne tak Rumunsko. A dalo by se pokračovat mnoha dalšími příklady.

Tento obširný (a nikoli úplný) popis významových peripetií měl jediný cíl – ukázat, že ani jeden z termínů není ideální a obvykle bude po důkladném prozkoumání shledán z nějakého důvodu nepřesným, nedostačujícím či nevyhovujícím. Ani jeden nemá přesně vymezenou náplň a pokud ji měl, nedává v současném kontextu smysl, a proto ji nelze použít; případně na ní nepanuje všeobecná shoda. Zbývá tedy zodpovědět dvě otázky – proč je v názvu práce užitá jihovýchodní Evropa a jak se bude s oběma výrazy nakládat v dalších kapitolách?

Jihovýchodní Evropu autor zvolil zejména proto, že její původní i současné nuance významů mají mnohem blíže k přírodovědným konotacím, lépe tak sedí k tématu environmentálních dějin. Neznamená to však, že by odmítal pojem Balkán – ten bude z významových i stylistických důvodů využíván synonymně. Co se týče politické roviny, na následujících stránkách se bude pojednávat o historiografiích těchto států: Albánie, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Černá Hora, Chorvatsko, Kosovo, Rumunsko, Řecko, Severní Makedonie, Slovinsko a Srbsko.

1.2.2 Environmentální dějiny

Christof Mauch, německý historik a ředitel Rachel Carson Center v Mnichově, přednesl r. 2009 přednášku s názvem *Das neue Rachel Carson Center in München oder Was heißt und zu welchem Ende betreibt man Umweltweltgeschichte?*. Přednáška byla v mírně upravené verzi přeložena do češtiny díky pracovníci stejné instituce Pavle Šimkové, též badatelce na poli environmentální historie. O tomtéž tématu nejen s vlastním uchopením, ale i s historickým exkurzem píše John McNeill, historik považovaný za jednoho z průkopníků environmentálních dějin.

Mauch na několika místech uvádí, že environmentální dějiny jsou specifické překračováním několikera druhů hranic – především těch oborových a státních (Mauch, 2017, s. 12-13). Ačkoli jde o fenomény naprosto odlišné, spojuje je období 19. a 20. století, tedy pozdně novověká a moderní doba. Tehdy se vymezipily základní obrysy vědních oborů tak, jak je známe dnes, a od této doby dochází k čím dál užší

specializaci v rámci nich, nikoli však napříč nimi, přestože dle Maucha právě interdisciplinární vazby skýtají možnost nejzajímavějších a nejpodněnějších objevů (2017, s. 13). Ve stejné době se ustavily moderní hranice států, a to obvykle na určitém jednotícím principu (jazykovém, etnickém, geografickém, náboženském ad.).⁵ Jihovýchodoevropské prostředí je v tomto ohledu specifické – historický vývoj předchůdců dnešních balkánských států a národů se málokdy kryje se současným územím daného celku, k jistému překračování hranic tedy v rámci historiografie a vědeckých bádání dochází sice přirozeně, ale často neobjektivně a ne v souvislosti s environmentálními dějinami.⁶

Další specifikum environmentálních dějin spočívá v tom, že berou přírodu jako faktor rovnocenný lidské vůli a lidskému konání, pokud není příroda rovnou postavena do centra dění. K „přímé příčinné souvislosti záměrů a jejich realizaci“ (Mauch, 2017, s. 15) se tak přidává mnohdy nepředvídatelná a lidmi nezamýšlená veličina, která rozšiřuje možnost interpretace dějinných událostí a může na ně vrhnout nové světlo. V poslední řadě Mauch uvádí, že environmentální historie sestává i z toho, jak lidé na přírodu nahlíží a podle toho s ní zachází, což taktéž mění chod dějin (Mauch, 2017, s. 17).

McNeill dodává těmto směrům jména – nazývá je materiálními (vliv člověka na přírodu a naopak), kulturními (co si lidé mysleli, jak na přírodu nahlíželi, jak ji umělecky zpracovávali) a politickými (regulace přírody ve vztahu ke společnosti a naopak) environmentálními dějiny (2010, s. 347-348). Zároveň se s Mauchem shoduje na interdisciplinaritě (2010, s. 348).

Podle výše definovaných bodů tedy autor chápe environmentální historii jako disciplínu rozkročenou mezi přírodními a humanitními vědami, v níž se významnou měrou pracuje s faktorem přírody, jenž je vnímán dějintvorně. Podstatné je ovlivnění lidského světa buď přímo přírodní událostí nebo přírodními podmínkami, anebo nepřímo lidským uchopením přírodního prostředí. Do této definice zapadají etablované obory historické geografie, historické klimatologie a historické

⁵ Tuto tezi je třeba u balkánských států obzvlášť zdůraznit, jelikož hraje roli i v jejich nejnovějších dějinách, zejména ve spojení s rozpadem Jugoslávie.

⁶ Za všechny uvedme příklad Srbska – jeho středověká státnost od 9. století emanovala mimo jiné z dnes dominantně albánského Kosova, zatímco př. Vojvodina je součástí srbského prostoru teprve od konce 17. století, a to pouze etno-konfesně, správně až od r. 1918. Nároky na chorvatská a bosensko-hercegovská území osídlená Srby pramení taktéž z novověkého pravoslavného osídlení, které se teprve v moderní době přiklonilo k srbské národnosti.

seismologie a následně pestrá paleta témat samotných environmentálních dějin – krajina, zalesnění, katastrofy, nerostné bohatství, specifické typy krajiny (močály, pouště) ad. Jelikož se badatelé na tomto poli rekrutují nejen z řad historiků, ale i ekologů, klimatologů, biologů, (historických) geografů, politologů, geologů ad., každý přináší metodologickou základnu vlastní jeho oboru, která se však s ostatními v jeden celek neslévá. Je tedy nutné brát v úvahu, že environmentální dějiny jsou širokým badatelským polem spjatým spíše s určitým nahlížením na dějiny než odvětvím s přesně vymezenou metodologií.

2. Historie a historiografie v jihovýchodní Evropě

Balkánský poloostrov je velmi rozmanitým regionem, do jehož vývoje se promítají vlivy tří náboženských okruhů, na němž najdeme mluvčí minimálně šesti jazykových větví ze tří jazykových rodin a nejstarší evropské civilizační okruhy, zároveň ale i jedny z nejmladších evropských národů a států. Přidáme-li geografický a přírodní pohled, najdeme v jihovýchodní Evropě podmínky neméně rozmanité – úrodné nížiny, nehostinné vysušené krajiny, nepřístupné hory, husté říční sítě; tektonicky aktivní oblasti, regiony surovinově bohaté i chudé, klimaticky přívětivé i náročnější, pod vlivem středomořského i kontinentálního podnebí. Protneme-li oba aspekty, získáme předpoklady pro pestrý historický vývoj, který v oblasti skutečně proběhl a dosud probíhá. Popsat vývoje současných států a etnik přítomných v regionu není v možnostech této bakalářské práce, nabídne však alespoň některé styčné body jednotící celý jinak velmi heterogenní prostor a zároveň relevantní pro zkoumané téma:

- 1) Dichotomie pobřeží-vnitrozemí v nejstarších dobách – civilizační impulsy šířící se ze starověkého Řecka, Říma a později Byzance nacházely svou oporu v pobřežních městech, původně většinou antických koloniích. Města samozřejmě existovala i ve vnitrozemí, na přelomu starověku a středověku však ne v takovém počtu. Dlouhá tradice osídlení pobřežních oblastí pak má za následek čerpání tamních zdrojů a změnu krajiny, často ve formě deforestation; díky ní však máme také antické zprávy o tamních (nejen přírodních) poměrech (Hughes, 2005, s. 39-44).
- 2) Vliv slovanské migrace – v rámci jihovýchodní Evropy nenajdeme oblast, která by nebyla zásadním způsobem zasažena velkou migrací Slovanů od 6. století. I regiony, ve kterých nakonec převládl neslovanský živel (dnešní Albánie, Řecko a Rumunsko), byla během prvních staletí středověku z velké části obsazena nebo minimálně dobývána tímto novým prvkem balkánských dějin (viz Bednaříková et al., 2006). Slovanská migrace na mnoha místech Balkánu vedla k obnově lesů, jejichž zdroje byly využívány ve středověku (Hughes, 2005, s. 71).
- 3) Náboženské změny – ať už se jedná o ikonoklasmus, spory mezi východním a západním pojetím křesťanství, problematiku sekt a heretických nauk, křížové výpravy, reformaci, islamizaci a další fenomény, všechny tyto náboženské proměny Balkán zasáhly a ustavily v něm dělicí linie táhnoucí

se skrz různá území i národy nebo naopak pomohly rozdíly překonat. Politické přesahy těchto konfesních rozdělení zapříčinily odlišné průběhy historických událostí – severozápadní Balkán byl zatažen do bojů o investituru, jihozápadní zase do katolicko-ortodoxního soupeření, což v některých oblastech usnadnilo nástup islámu; sever Balkánu byl napojený na reformační hnutí, jižní nikoli atp. Národní pravoslavné církve pomohly formovat národní identitu Srbů, ale i Bulharů, Rumunů a Řeků, což je fenomén, který u katolických Chorvatů a Slovinců nenacházíme.⁷ Každé náboženství mimo jiné přinášelo jiný pohled na přírodu a přístup k ní; klášterní mniši kupříkladu svou prací ovlivňovali krajinu, islám zakazoval takové užívání přírodních zdrojů, které ubližuje někomu dalšímu a v některých případech bylo zakázáno drancování na polích a dobytku (Hughes, 2005, s. 76-84).

- 4) Osmanská říše – ať už přímým dobytím, nebo krátkodobými výboji, přetrháním tradičních vazeb, vazalskými vztahy ad. zasáhla Osmanská do vývoje celého Balkánu. Každou oblast poznamenala osmanská éra jinak, obecně však zapříčinila rozsáhlé etnické, konfesní, migrační a jazykové změny.⁸ Integrace mnoha území v jeden celek rozkládající se na spojnici mezi Evropou a Asií pak vedla mimo jiné ke snadnějšímu šíření epidemií (Hughes, 2005, s. 106).
- 5) Objekt velmocenské politiky – od starověku je oblast Balkánu objektem spíše než subjektem mezinárodní politiky. Místní celky se vzmáhaly a zanikaly s oslabováním a rostoucí mocí okolních říší a velkých států a jen přechodně se stávaly dominantními útvary. Původně místní jihovýchodoevropské mocnosti (Byzanc, Uhersko) postupně střídali vnější a vzdálenější činitelé (Osmanská říše, Habsburská monarchie, Itálie, Německo, do jisté míry i Francie a Anglie, Rusko a později Sovětský svaz a částečně též Spojené státy americké).⁹ Většina těchto států na oblast

⁷ Předosmanský stav a následné změny během 14.-16. století popisuje kapitola knihy *Aspects of the Balkans* s názvem *Religious Changes and Patterns in the Balkans, 14th-16th Centuries* (Vryonis, 1972, s. 151-176). Celkovou situaci a vliv na vývoj balkánských dějin představuje kniha *Náboženství na Balkáne – Religions in the Balkans* (Moravčíková & Cíferská, 2007).

⁸ Přehled osmanské nadvlády na Balkáně poskytují monografie z ediční řady *Dějiny států: Dějiny jihoslovanských zemí* (Šesták et al., 1998), *Dějiny Albánie* (Hradečný & Hladký, 2008), *Dějiny Řecka* (Hradečný et al., 2015) a *Dějiny Rumunska* (Tejchman, 1997).

⁹ Podrobnosti peripetií mocenského vývoje Balkánu jsou popsány v příslušných kapitolách *Dějiny jihoslovanských zemí* (Šesták et al., 1998).

Balkánu nahlížela mimo jiné optikou využití místních zdrojů – lidských, nerostných, zemědělských ad.

- 6) Státní socialismus – kromě Řecka, které nakonec skončilo na západní straně železné opony, zažila celá jihovýchodní Evropa skoro půlstoletí totality. S výjimkou Bulharska se navíc v Jugoslávii, Rumunsku a Albánii vyvinuly specifické formy diktatury více nebo méně se vymaňující ze sovětského vlivu či přímo mající se Sovětským svazem konfliktní vztahy (Cabada & Kolarčíková, 2016, s. 8-9). Socialistické režimy pak přírodu přímo ovlivňovaly, často negativně – industrializace, těžba nerostných surovin, vysušování močálů, agrární reformy a kolektivizace, regulace řek ad.

Přes na začátku kapitoly popsané rozdíly vykazují jihovýchodoevropské historiografie několik podobných narativů a konceptů, které jsou do určité míry přítomné i mimo tuto oblast, v prostoru Balkánu však dodnes nachází velký ohlas i v akademické sféře. Proto se dodnes setkáme mimo jiné s mylnými či přímo zcestnými výklady minulosti – pro příklad Srbska a Chorvatska a konstruování jejich identit s použitím různě pokroucených výkladů historie a jejich průniku i do vzdělávacího systému dobře slouží článek Jeleny Subotić (2013), ve kterém uvádí mimo jiné interpretaci chorvatské nezávislosti jako „završení tisíciletého snu“ (Subotić, 2013, s. 318); Srbové mluví o nepřerušované 500leté válce s Chorvatskem trvající od r. 1525 (2013, s. 312) ad. Pro pochopení vývoje environmentálních dějin v oblasti Balkánu je třeba znát i tento kontext, tedy dominanci národně historických narativů v jednotlivých národních historiografiích, jelikož i jím jsou environmentální dějiny ovlivněny; už třeba jen tím, že ho nenaplňují a vymezují se vůči němu. Pokud bychom tedy tyto jednotící narativy a prvky měli pojmenovat, jde o následující:

- a) Volné a anachronické zacházení s konceptem národa a státu – pojem “národ” je přenášen často do hluboké minulosti ve svém současném významu, což je pro období před 19. stoletím (v některých případech i před 20. stoletím) v prostoru Balkánu neopodstatněné a irelevantní (Rychlík et al., 2009, s. 21). Za historické příslušníky národa jsou někdy prohlašována nejrůznější etnika nebo historické skupiny obyvatel, jejichž jméno alespoň vzdáleně připomíná současné etnonymum či na daném území pobývalo (Rumuni jsou takto podle jedné teorie potomky římské

aristokracie, viz Tejchman, 1997, s. 14), případně jsou na základě lidových etymologií konstruovány různé teorie o původu (jméno Srbů má pocházet z latinského výrazu pro otroka “servus”). Totéž se děje i s pojmem „stát“, kdy současné státní celky konstruují kontinuity s mnohdy naprosto nesouvisejícími útvary. Příkladem může být i výše zmíněná „nepřerušená 500letá válka“ mezi Srbskem a Chorvatskem v době, kdy ani jeden stát neměl jasně definované obyvatelstvo, území ani státnost.

- b) Autochtonnost/starší osídlení – fenomén místního původu či alespoň staršího osídlení určité oblasti hraje v jihovýchodní Evropě mnohdy zásadní a ústřední roli a úzce navazuje na zacházení s konceptem národa a etnicity (Kouba, 2012, s. 58-59). Dřívější osídlení daného území je vykládáno jako historické právo konkrétního národa na něj, s čímž se setkáváme i ve střední Evropě, tento argument v ní však v současnosti nehraje tak silnou roli. Argumenty tohoto typu se uplatňují napříč celou jihovýchodní Evropou a jsou spojené i s určitou národní (až civilizační) prestiží.
- c) Malá pramenná základna a volné nakládání s dostupnými daty – kvůli existenci omezeného množství zdrojů k rekonstrukci historie jihovýchodní Evropy jsou prázdná místa často zaplňována domněnkami či přímo fantastickými příběhy (Rychlík et al., 2009, s. 21). Původní chorvatskou šlechtu měli vyvraždit Přemyslovci, podle jiných tezí mají Chorvati turkotatarský původ jako původní Bulhaři; současné obyvatelstvo Bosny má být potomky bogomilské šlechty; v albánském prostředí se dočteme o např. středověké srbské genocidě albánského obyvatelstva (viz Prifti, 2017, přestože o ničem takovém nás prameny nezpravují.

Další prvky balkánských historiografií jsou již více historicky podložitelné a snáze s nimi nacházíme paralely i v současných historiografiích a historických naracích mimo oblast Balkánu:

- d) Vztahování se k období nedemokratických režimů - 20. století na Balkáně bylo obdobím meziválečných autoritativních režimů, fašistické okupace či kolaborace s Osou ve 40. letech a 45 let komunistické diktatury, někdy i velmi tvrdé, završené s výjimkou Slovinska a Řecka válečnými a revolučními 90. léty. Bolestná zkušenost s dekádami minulého století

zanechala na národech, často s nově nebo nedávno konstituovanou státností, potřebu se k předchozím obdobím vracet a vymezovat se vůči nim.

- e) Heroizace určitých etap státního/národního vývoje – každý národ v rámci Balkánu se silně vztahuje k některému údobí své národní nebo územní minulosti, často šlo o období boje s Turky. Nakolik tyto příběhy zavání romantickými představami spjatými s národním obrozením, jádro těchto národních mýtů bývá určitým způsobem pravdivé a historicky podložitelné – období Skanderbegova boje s Osmanskou říší se nedá vykládat jako vytvoření středověkého albánského státu, jako dočasný vzdor proti silnějším protivníkovi ale ano; Štěpán III. Veliký sice nebyl tvůrcem prvního sjednoceného Rumunska v dnešním slova smyslu, významným panovníkem své doby však ano atp.

Obecně lze říci, že bádání na poli historie v jihovýchodní Evropě jsou oproti nejnovějším trendům ve světě opožděná a nová odvětví do regionu pronikají až s odstupem. Hlavní těžiště výzkumů dosud leží v politických, vojenských a hospodářských dějinách a až v současnosti dochází k obratu k interdisciplinárním a dalším směrům. Do tohoto spadá i fenomén environmentálních dějin.

2.1 Albánská historie a historiografie

Albánci jako etnonymum jsou poprvé zmiňováni v 11. století v Dějinách Michaela Attaleiata (Surovčák, 2015, s. 48; Hradečný & Hladký, 2008, s. 56) a od této doby můžeme mluvit o pramenně vysledovatelném albánském etniku. Na přelomu 12. a 13. století, v období úpadku a zániku Byzantské říše, poprvé do světla dějin vstupují albánské společenské elity, které v průběhu 13. a 14. století tvoří přechodná panství. Od konce 14. století začíná oblast Albánie ovlivňovat rozpínající se Osmanská říše. Kvůli tomuto tlaku zároveň nastává jedna z nejstarších migračních vln směrem do Řecka, konkrétně na Peloponés, do Thesálie a do Attiky (Hradečný & Hladký, 2008, s. 71-72). V 15. století vystupuje do popředí postava Jiřího (Gjergje) Kastrioty zvaného Skanderbeg, původem albánského šlechtice vychovaného na sultánově dvoře jako janičáře. Ten od r. 1443 do své smrti r. 1468 organizoval protiturecký odboj v podobě tzv. Ležské ligy pojmenované podle severoalbánského města Lëzha. Po jeho smrti byl však odpor zlomen a Skanderbegovi potomci i mnozí albánští šlechtici přepluli do jižní Itálie, kde se stali předky dodnes existující komunity Arberešů (Hradečný & Hladký, 2008, s.

56). Krom Řecka a Itálie odešli další Albánci i do exilu v Dubrovníku a Benátkách (Hradečný & Hladký, 2008, s. 121), případně pokračovali až do Říma.

400 let osmanské nadvlády území současné Albánie hluboce ovlivnilo – až 70 % obyvatelstva konvertovalo k islámu (Hradečný & Hladký, 2008, s. 151), přičemž albánského původu byla spousta významných hodnostářů Osmanské říše (velkovezírská rodina Köprülü) i zahraničních šlechticů (moldavský rod Ghiků). I z tohoto důvodu je území Albánie v období osmanské nadvlády charakterizováno jako semiperiferie – oblast samotná zůstávala mimo jiné i kvůli přírodním podmínkám zaostalá, skrz své obyvatelstvo, z něhož se rekrutovali jak zmínění velkovezíři a šlechtici, tak i janičáři, obchodníci, myslitelé ad., však měla významný vliv na chod říše (Cabada & Kolarčíková, 2016, s. 88). Trochu paradoxně se tak v době národního obrození na konci 19. století setkáváme s albánskými vlastenci a osmanskými hodnostáři v jedné osobě, kteří volají po autonomii Albánie v rámci Osmanské říše (Pashko Vasa, Sami Frashëri). Nejednotnost a zaostalost albánských území dlouho bránily širšímu ohlasu národních myšlenek, přesto bylo na počátku 20. století dosaženo několika milníků - r. 1908 byla přijata rozšířená latinka jako závazný způsob zápisu albánštiny, r. 1912 Albánie vyhláší nezávislost a hned dalšího roku je londýnskou konferencí uznána v hranicích, jež se až na výjimky kryjí s těmi současnými.

Albánské 20. století bylo dynamické a v mnoha směrech i tragické. Albánský stát byl vyhlášen v období zuřících balkánských válek, kdy většina území byla pod kontrolou cizích armád. Kníže Wilhelm Wied opustil zemi po 200 dnech vlády (2008, s. 330-332), zemi během 1. světové války prošlo sedm armád. Albánie byla sice po válce obnovena, nebyla však stabilní a moc v ní brzy uzurpoval Ahmet Zogu, který se r. 1928 prohlásil za krále. Za jeho vlády se země ekonomicky silně navázala na Itálii, která zemi od r. 1939 začala okupovat. Právě z území Albánie byl podniknut italský útok na Řecko, a jihoalbánská území se tak stala opět frontovou linií. Před koncem 2. světové války v zemi vypukla krvavá občanská válka mezi komunistickými, protikomunistickými a fašistickými silami, z nichž vyšla vítězně komunistická strana v čele s Enverem Hoxhou [Hodžou], v letech 1944-1985 vůdcem komunistické Albánie (2008, s. 406-410). Stát v období diktatury procházel mezinárodními a diplomatickými otřesy – po ztroskotání plánu Balkánské federace přišla r. 1948 roztržka s Jugoslávií (2008, s. 431-434),

o dvanáct let později roztržka se Sovětským svazem, který dle vedení “zradil” Stalinův odkaz (2008, s. 460-466); Albánie přerušila se Sovětským svazem diplomatické styky a vystoupila z Varšavské dohody. Země se přeorientovala na dalekou Čínu, která však po Mao Ce-tungově smrti v očích Albánie taktéž zradila ideu komunismu oteplováním vztahů s USA, a Albánie se uzavřela před celým světem (2008, s. 486-490). R. 1997, už po pádu komunismu, si země prošla ekonomickým kolapsem provázeným vlnou násilí především v jižní části státu (2008, s. 553). V 21. století se země začala orientovat na evropské struktury a v současnosti společně se Severní Makedonií čeká na přístupové rozhovory k EU.

Co platí pro oblast celé jihovýchodní Evropy na poli historiografie, platí pro Albánii dvojnásob. Bádání se dlouhou dobu soustředilo pouze na několik výseků historie (Ilyrové, Skanderbeg, řecko-albánské a srbsko-albánské vztahy, druhá světa válka), které měly zejména v období komunismu silné politické konotace. Volba těchto témat vycházela už z dob albánského národního obrození, kdy Sami Frashëri formuloval ve svém politickém spisu *Shqipëria ç'ka qenë, ç'është dhe ç'do të bëhetë* (Albánie čím byla, čím je a čím se stane; Frashëri, 2015) několik tezí o historii albánského národa:

- 1) Albánci jsou nejstarším národem na Balkáně, na stejném místě žijí už od dob Pelasgů. (Frashëri, 2015, s. 5)
- 2) Pelasgové jsou skrz Ilyry předky současných Albánců. (Frashëri, 2015, s. 8). Teze je někdy zjednodušována na výrok, že Ilyrové a Pelasgové jsou antičtí Albánci.
- 3) Skanderbeg je symbolem odvahy a národním hrdinou bránícím Albánci a Albánii před Osmanskou říší (Frashëri, 2015, s. 16-18).

Komunistická propaganda tyto body převzala a dala jim revoluční nádech, když prezentovala národní příběh Albánců jako jeden nekonečný boj proti nepřítelům poukazem na příslušné pasáže minulosti – Ilyrové vzdorující Římanům, Skanderbeg Turkům, komunisté fašistům, Hoxha Chruščovovi, po roztržkách albánský lid vzdorující celému (imperialistickému a revizionistickému) světu. Do jisté míry toto sebevnímání pokračuje až do současnosti, kdy je stimulované např. válkou v Kosovu v letech 1998-1999 a traumaty staršího data (kupříkladu rozdělení albánského etnického prostoru po balkánských válkách; není však již nutně zatíženo ideologickým nánosem).

Po pádu režimu a kolapsu země v 90. letech se albánská historiografie částečně odvrátila od trendu věnovat se pouze určitým úsekům historie a začala zpracovávat i další témata, případně začala dosavadní témata zpracovávat bez ideologické kontaminace. Přibyla navíc nutnost vyrovnat se s obdobím totality, jež svou tvrdostí minimálně v Evropě nemělo obdoby. Přes stálé působení národně historických narativů se tak množství témat rozšiřuje a pohled na ně je střízlivější; pokud však někdo narativ nenásleduje, zpravidla na něj i tak reaguje alespoň vymezením se vůči němu.¹⁰ Na druhou stranu je třeba uvést, že stále vzniká spousta děl následujících národně historický narativ takřka beze změny; v takovém případě je narativ obvykle výchozím bodem, pro který jsou hledány nové důkazy a jehož správnost není nijak zpochybňována.¹¹

Albánské prostředí naráží velmi citelně na nedostatek pramenů ke zkoumání vlastní minulosti – spousta pramenů církevní povahy bylo zničeno během 60. a 70. let 20. století, kdy se stala Albánie přísně ateistickým státem; k dalším dlouhou dobu nebyl přístup, jelikož se z historických důvodů nacházely za hranicemi země (Benátky, Istanbul ad.). Výklad pramenů tak navíc krom zahraničních cest obnáší i znalost nesvětových cizích jazyků. Protežované byly archeologické prameny, jelikož jedno z těžišť výzkumů leželo v období antiky, kdy oblast obývalo ilyrské etnikum; výklad závěrů archeologických bádání byl však často zneužíván k naplňování národních historických narativů. Obdobnou roli plnila i etnografická a etnologická bádání, která o historii mohou vypovídat také pouze omezeně.

K problematice pramenů je třeba ještě poznamenat, že v současnosti jsou vydávány pramenné edice ke konkrétním obdobím. Nejucelenější je edice *Shqipëria në dokumentet austro-hungareze* (Albánie v rakousko-uherských dokumentech) vydávaná Albanologickým institutem v Tiraně, jež se krom období před 1. světovou válkou věnuje i období Prizrenské ligy.¹² Existují i sbírky pramenů pro středověk

¹⁰Jako příklad poslouží kniha archeologa Apollona Baçeho *Qytetet dhe qytezat ilire dhe në iliri* (Města a městečka v Ilýrii). Baçe nenásleduje tradiční albánský narativ „Ilyrové = Albánci“, je si ho však vědom a výslovně proto v knize píše, že „cílem knihy není aritmeticko-nacionální identifikace sídel albánský = ilyrský, řecký = řecký, chorvatský = slovanský“ (Baçe, 2018, s. 3).

¹¹ Za příklad poslouží kniha Aurela Plasariho *Arbni historik, gjeografik, kishtar dhe politik* (Arbérie – historie, geografie, církev a politika). V první kapitole se autor zabývá pramennou základnou pro následnou argumentaci, při níž shromažďuje prameny o albánském středověku. Uvádí však i prameny pro antický ilyrský kmen Abrů, který je bez jakéhokoli jiného důkazu kromě názoru autora označen za etnikum, ze kterého později přímo vzešli Albánci (Plasari, 2020, s. 9).

¹² Organizace usilující o větší autonomii pro Albánci, jež se zformovala r. 1878 v době velké východní krize; účastnila se též berlínského kongresu téhož roku, ale se svými požadavky neuspěla.

(např. Zamputi, 2015) a novověk (např. Zamputi et al., 2018). Shromáždění a přeložení pramenů by mohlo v budoucnu napomoci důslednější práci s daty.

Až v posledních letech do země pronikají i další trendy a interdisciplinární odvětví. Mluvit se dá např. o historické geografii, obvykle však ne v mezích výše definovaných environmentálních dějin. O environmentálních dějinách jako takových se v albánské historiografii zatím nedá takřka mluvit, přítomné jsou ale práce věnující se vztahu člověka a přírodního prostředí (viz např. Merita Dollma v kapitole Situace v Albánii).

V následujících letech však úspěšně organizovala obranu některých horských území, na čas dokonce zamezila předání města Ulcinj Černé Hoře.

3. Situace v jihovýchodní Evropě vyjma Albánie

V této kapitole budou rozebrána v jihovýchodní Evropě zkoumaná environmentálně-historická témata na základě jednotlivých disciplín. Kromě explicitních environmentálních dějin tak bude řešena i historická geografie, historická klimatologie a historická seismologie jakožto samostatně ustavená odvětví s vlastními postupy a metodami, přičemž v jednotlivých podkapitolách budou popsána dílčí témata. Jejich rozdělení je pouze arbitrární a v mnoha případech je problematické jednoznačně určit, kam konkrétní práce patří, což by však změna klasifikačního systému nevyřešila. Autor proto následující rozdělení nechce vydávat za jediné platné a závazné.

Stav environmentálních dějin a příbuzných disciplín je v každé zemi odlišný. Slovinsko, Chorvatsko, Srbsko, Rumunsko a Řecko jsou zapojeny do sítě ESEHu (*European Society for Environmental History*), což je hlavní organizace zaštiťující environmentální dějiny v Evropě; od svého vzniku v r. 1999 pořádá konference, workshopy, letní školy a podporuje i finančně badatele zajímající se o problematiku environmentálních dějin. Severní Makedonie se pravděpodobně připojí v blízké době (na webu ESEHu se připravuje její samostatná stránka). Do akcí téže organizace se zapojují i badatelé z jiných zemí, kupříkladu Černé Hory a Severní Makedonie. Spoustu balkánských akademiků má přeshraniční vazby s environmentálně-historickou orientací, příkladem budiž dr. Stefan Dorondel, jenž byl pracovníkem Rachel Carson Center v Mnichově (viz profil na stránkách RCC), a doc. Žiga Zwitter, jenž environmentální historii studoval ve Vídni (viz profil na stránkách Lublaňské univerzity).

Je důležité se na chvíli zastavit u environmentalismu. Zrod environmentálních dějin v USA je totiž spojen právě s ekologickým hnutím 60. a 70. let 20. století, přestože sám autor hned dodává, že to není závazný precedens pro další země (McNeill, 2010, s. 349). V rámci jihovýchodní Evropy je situace ohledně vzniku těchto hnutí, nepřekvapivě a korespondující se slovy Johna McNeilla, odlišná v různých státech. Slovinci datují prvopočátky environmentálních organizací na svém území do konce 19. století (Petrić & Žebec Šilj, 2017, s. 21), Řekové hledají první náznaky dokonce už v 18. století (Petrić & Žebec Šilj, 2017, s. 91). V Chorvatsku se mluví o ustavení občanské společnosti a ekologické iniciativy od konce 80. let (Petrić & Žebec Šilj, 2017, s. 35), v Rumunsku se ve stejné

souvislosti zmiňují protesty proti těžbě zlata v Rosia Montana r. 2013 (Olteanu & Beyerle, 2017). Obecně však lze říci, že podmínky Východního bloku a diktatur environmentální problematice sluchu nedopřávaly a pokud se nějaká hnutí ustavila, tak spíše až po pádu železné opony (McNeill, 2010, s. 353). Přímé vazby mezi environmentálním hnutím a environmentálními dějinami však v oblasti nejsou patrné; součástí ekologického aktivismu nebyl žádný níže řečený badatel, maximálně se sporadicky objevují práce komentující rozvoj environmentálního hnutí (např. Petrić & Žebec Šilj, 2017). Ani Stefan Dorondel a Hrvoje Petrić, kteří sepsali krátké statě o vývoji tohoto odvětví v jejich zemích, nijak nespojují tuto historiografickou disciplínu s environmentálním hnutím. V tomto směru tak jde o vývoj odlišný od toho amerického (a nutno říci, že zdaleka ne tak běžného), environmentální dějiny tudíž, řečeno slovy Johna McNeilla, čerpají svou energii odjinud. Tyto vlivy a tendence však leží za hranicí záměru této práce.

Práce nyní přikročí k jednotlivým odvětvím a zkoumaným tématům.

3.1 Historická geografie

Historická geografie je ne přesně vymezenou disciplínou zahrnující velkou řadu témat, která mnoha způsoby kombinují historii a geografii. Jde tedy jak o bádání na poli interakce lidí a lidského prostředí s přírodou, tak výzkumy historických útvarů z pohledu geografie, rozvoje infrastruktury v čase, historie současných i zaniklých státních útvarů, proměn onomastických názvů v průběhu dějin ad. Už z tohoto letmého přehledu je jasné, že téma přírody není historizováno ve všech případech, takové práce tudíž nebudou v následující kapitole řešeny, jelikož jdou nad její rámec.

Ještě před stanovením a probráním jednotlivých témat je třeba zmínit, že historická geografie byla a je na 10 univerzitách napříč Balkánem vyučována – jde o univerzity v Záhřebu, Zadaru, Prištině, Tiraně, Jasech, Podgorice, Bělehradě, Novém Sadě a Niši. Jde o semestrální, případně dvousemestrální povinné předměty v rámci studijních oborů Historie nebo Geografie.

Od r. 1986 v Řecku nepravidelně vychází časopis ΙΣΤΟΡΙΚΟΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ (Istorikogeografika, ISSN 1105-0306), dosud (stav k dubnu 2022) bylo vydáno 18 čísel přinášejících takřka výhradně řecká témata.

3.1.1 Historická geografie obecně – úvahy, metodologie, výzvy

Kromě prací popisujících konkrétní problémy, o kterých bude řeč později, pochází z jihovýchodní Evropy spousta dalších, které buď řeší metodologii, limity a výzvy historicko-geografických bádání či shromažďují bez hlubšího rozpracování možnosti budoucích výzkumů či úvahy nad tématy, která by mohla být v rámci historické geografie zkoumána.

Obecné pojednání, co to historická geografie je, jaké metody využívá ad., nacházíme v regionu poprvé v polovině 80. let (Vrišer, 1985), další následovala až v tomto století v Srbsku (Atlagić, 2005), Chorvatsku (Komušanac & Šterc, 2010), Bulharsku (Boyadzhiev, 2016) a Rumunsku (Boamfă & Ungureanu, 2019). Chorvatka Monika Komušanac nás zároveň seznamuje s teoretickým zázemím historické geografie (Komušanac, 2013).

Problémy konkrétnějšího nebo obecnějšího rázu byly shromážděny napříč Balkánem a dekádami, píše o nich už Ilija Sindik (1951a). Z rumunského prostředí to je Lucian Boia (1985), v Chorvatsku píše o obecném vztahu člověka a okolního prostoru Drago Roksandić (2018), mimo jiné jedna z osobností stojící na počátku chorvatských environmentálních dějin.

Dva autoři pak hledají historicko-geografická témata v pracích starších autorů či historicko-geograficky kontextualizují starší díla – Miloš Blagojević se zaměřil na bibliografii srbského historika Ljubomira Kovačeviče (Blagojević, 2010) a Draga Ćorović na vliv přírody na tvorbu architekta Nikoly Dobroviće (Ćorović, 2018).

3.1.2 Současné státní celky

Nejdelší tradici má zkoumání pocházející z oblasti Chorvatska – Vjekoslav Klaić vydal r. 1889 krátkou studii o historické geografii Kosova (Klaić, 1889); stejného tématu se zhostila taktéž Chorvatka Mirela Slukan-Altíć, jejíž knize se dostalo reedice r. 2020 (Slukan-Altíć, 2006a). Oblast Kosova i s přesahem do vedlejší Albánie a problematické oblasti Čamérie¹³ zpracoval i domácí kosovský autor, Muharem Čerabregu (Čerabregu, 1977; 1997).

¹³ Historické území v rámci Epiru, v minulosti obydlené smíšeným řecko-albánským obyvatelstvem. Po druhé světové válce byli čamští Albánci vyhnáni z Řecka, albánský komunistický režim na ně však pohlížel paranoidně jako na možné zahraniční agenty a podle toho s nimi také zacházel. V 90. letech bylo vzneseno několik návrhů na znovuotevření čamské otázky a vypořádání se s ní (např. dvojím občanstvím), situace však dodnes zůstává nedořešena.

Nejde však jen o Kosovo, témata státních celků byla zpracována i v případě Chorvatska (Fuerst-Bjeliš & Glamuzina, 2015; v angličtině Fuerst-Bjeliš & Glamuzina, 2021), Bosny a Hercegoviny (Marković, 1998; Midžić, 2010; Korić, 2020), Srbska (Novaković, 1981; Mišić, 2014) a Rumunska (Panait, 2003).

Přestože nejde o apriori environmentálně-historické práce, téma přírody se v nich v podobě přírodních hranic, řek a významu různých přírodních fenoménů pro společnost objevuje.

3.1.3 Středověké státní útvary

Je to středověké Srbsko, které se z historických státních útvarů těší největší badatelské pozornosti. Je to dáno pravděpodobně přeléváním srbského prostoru po velké části západního a středního Balkánu, které problematizuje, co pojem Srbsko znamená, kudy vedly jeho hranice a co si pod ním v určitém časovém kontextu přesně představit. Během středověku ho lze vnímat jak jako marginální Rašku a Zetu na jedné straně, tak jako Srbskou říši činící si nárok na byzantské dědictví na straně druhé. První souhrnná studie se objevuje r. 1978 (Dinić & Ćirković, 1978), další následovala až po 40 letech, kdy Siniša Mišić vydal monografii *Srpsko ve srednjem veku* (Mišić, 2019). Je to právě Mišić, profesor na Bělehradské univerzitě, jenž se od svých studií zabývá historickou geografii a ve svém akademickém působení středověkým Srbskem. Mezi jeho pracemi najdeme hned tři, které se věnují okolí řeky Lim¹⁴ ve středověku a jeho správě (Mišić, 2003; 2005; 2010). Vztah geografického prostoru a hodnosti v případě cara Dušana rozpracovává Popović et. al. (2020). Zajímavým příspěvkem je též článek Miloše Blagojeviće o pastvinách, horách a kopcích v Srbsku 13. a 14. století (Blagojević, 1966).

Kromě středověkého Srbska bylo sepsáno několik publikací i o Byzantské říši, nelze však mluvit o systematickém zájmu jako v případě prof. Mišiće. Varvara Koutava-Delevoria rekonstruovala geografický svět podle Konstantina Porfyrogenéta (Koutava-Delevoria, 1991). Thesálii do r. 1204 z hlediska historické geografie popsal Annes Avramear (1974).

¹⁴ Pravobřežný přítok bosensko-hercegovské Driny protékající Černou Horou, Srbskem a Bosnou a Hercegovinou.

3.1.4 Historické země, oblasti a regiony

Krom velkých územních celků a států se spoustu prací věnuje dílčím (ne nutně historickým) regionům. Nenacházíme mezi nimi žádné výrazné, pokud bylo o jednom sepsáno více publikací, zpravidla za nimi stál tentýž autor.

Boka Kotorska a město Kotor je jedním z nosných témat prací Iliji Sindika. Od 20. let minulého století o něm sepsal několik článků (1927; 1949; 1950), obecněji se věnoval i černohorskému Přímoří (Sindik, 1951a). Navázal na něj Miloš Blagojević v článku o středověkém Kotoru (1972).

Olténii¹⁵ se věnoval Ion Conea v člancích o lidském osídlení v olténské vněkarpatské sníženině (1931), olténském průsmyku jako první politické hranici (1937a), roli řeky Olt a Olténie v rumunských dějinách (1938a) a roli hor a kopců v téže oblasti (1943). Tentýž autor zpracoval i oblast Vrancey z hlediska historické geografie, toponymie a geografické terminologie, kniha byla vydána až po jeho smrti (Conea, 1993). V několika dalších člancích a dílech se zaměřil i na jiné regiony, vesměs spjaté s Karpatami – za všechny Țara Loviștei (1934) a Țara Hațegului (1938c).

Problematiku Baranji¹⁶ zpracoval kompletně Mladen Klemenčić (1992).

Zachlum¹⁷ ve středověku zpracoval formou monografie Siniša Mišić (1996) a příspěvkem ve sborníku (2006b). V tomtéž roce se věnoval i prostoru vedlejší Hercegoviny (2006a) a později zpracoval obdobným způsobem Šumadiji¹⁸ (2018b).

Pomoraví nebo též Moravské Srbsko je poměrně novým předmětem zájmu – celkově ho zpracoval prof. Mišić (2017), navázal na něj Dušan Rašković příspěvkem ve sborníku o Niši a Byzanci, ve kterém nahlíží na dobu stěhování národů jako na období, kdy se lidé před válkami a nájezdy kočovníků stahovali do bezpečných míst vytvořených přírodou a jako příklad uvádí právě kopcovité Pomoraví (Rašković, 2021a).

¹⁵ Historický region nyní ležící v Rumunsku, jméno je odvozené od řeky Olt.

¹⁶ Historické území nyní rozdělené mezi Maďarsko a Chorvatsko.

¹⁷ Záchlumí, Chlum, Zachlum ad. – jména označující území a ve středověku i přechodně se objevující státní útvar na jaderském pobřeží. Dnes je oblast rozdělena mezi Dalmácií a Hercegovinu

¹⁸ Historická oblast rozkládající se v dnešním středním Srbsku. Původ jména je stejný jako u české Šumavy, pochází od lesů, které však byly vykáceny již v 19. století.

Antické celky zpracovávají zejména bulharští a řečtí autoři – za všechny uveďme dvojdílné pojednání o historické geografii Thrákie (Delidarev, 1953a; 1953b) a novou knihu o stejném regionu z per dvou řeckých vědců (Demetriades & Tsotsos, 2021). V mezidobí byly vydány i další dvě obecné práce (Fol & Spiridonov, 1983; Christov, 2002). Dočíst se můžeme také o území Makedonie¹⁹ v 14.-17. století (Tsotsos, 2011).

3.1.5 Geografické celky

Kromě historicko-politických útvarů se dá nalézt i několik reflexí přírodních útvarů a jejich významu pro lidskou společnost. Příznačné jsou v tomto směru tři chorvatské práce, z nichž dvě se věnují námořním poznatkům o ostrovech Jabuka (Kužić, 2015) a ostrovu sv. Ondřeje (Kozličić & Faričić, 2004) v Jadranu; třetí je sborník prací z r. 1989, jenž se z ekologického pohledu zabývá ostrovem Lokrum (Lučić et al., 1989). Vztah chorvatské identity a moře, ostrovů a dalších fenoménů spjatých s pobřežím řeší Knezović (2012) a stejné téma vztažené k Istrii, Jadranu a Středomoří předkládá Miroslav Bertoša (2003). Mimo chorvatský prostor zaujaly ostrovy, konkrétně Kythéra, Emmanouela Kalligera (2011).

Nejsou to však jen ostrovy, o kterých bylo na poli historické geografie něco napsáno, nýbrž i Karpaty (Conea, 1936; 1937b; 1944b) a Dináry (Roksandić, 2000).

Historická geografie má v jihovýchodní Evropě tradici vysledovatelnou až na konec 19. století. Zdaleka ne všechny práce se dají spojit se současným fenoménem environmentálních dějin, ale ty, které nějakým způsobem tematizují přírodu jako faktor dějinného vývoje, jsou na Balkáně podobně staré jako odvětví samo. Šíře témat je od počátku velká – nacházíme publikace o městech, historických regionech, pohořích i státních útvarech. Postupem času lze sledovat růst počtu témat, záležitostí moderní doby jsou teoretické úvahy o metodologii a nastínění limitů disciplíny, které v dřívější době nenacházíme.

3.2 Historická klimatologie

Historická klimatologie v prostoru jihovýchodní Evropy naráží na obecný problém nedostatku potřebných zdrojů před 18. stoletím (Brázdil et al., 2005, s. 377), což předznamenává, že je zkoumán zejména novověk a moderní doba, ovšem ne zcela jednoznačně. Balkán je zároveň jednou z evropských oblastí, kde se

¹⁹ Makedonií se zde myslí nikoli starověký nebo soudobý stát, ale historický region vágního vymezení, jenž je dnes rozdělen mezi Bulharsko, Řecko a Severní Makedonii.

historická klimatologie jako samostatná disciplína ještě zcela neprosadila, i když výzkumy na tomto poli již existují.²⁰ Přeshraničním spolupracím navíc brání jazyková, ale i abecední rozdrobenost Balkánského poloostrova, na poli historické klimatologie mezi jednotlivými státy jihovýchodní Evropy proto žádné nevznikly.

První historicko-klimatologická práce z prostoru jihovýchodní Evropy pochází z pera Pavle Vujeviće (1881-1966), renesanční osoby srbské vědy. Po studiu geografie ve Vídni se specializoval na meteorologii a klimatologii v Berlíně a Postupimi a ujal se profesury na r. 1905 založené Bělehradské univerzitě. Ve své tvorbě pokryl množství témat, r. 1931 vydal spis „Historické dokumenty o střídání klimatu na území Království Jugoslávie a okolí“ (Vujević, 1931). V této práci shromáždil na 300 latinských, tureckých i domácích záznamů pokrývajících období let 1358-1864. Střídáním klimatu (variací klimatu) označoval dnes mnohem rozšířenější pojem klimatická změna.²¹

O něco dále zašel Bogumil Hrabak (1927-2010), jugoslávský historik obdobně širokých zájmů jako Vujević. R. 1967 vydal ve Sborníku Filosofické fakulty v Prištině v srbštině článek *Předběžné hodnocení klimatických období na Balkáně a okolních mořích a oblastech v letech 1450–1600* (Hrabak, 1967). Nešlo tedy už jen o soupis zdrojů k poznání klimatu na Balkáně, ale i jejich interpretaci.

Od 90. let můžeme sledovat nepřerušovaný a vzrůstající zájem o historickou klimatologii napříč jihovýchodní Evropou z řad klimatologů i historiků. Počátky tohoto rozvoje spadají do Chorvatska (Penzar, 1979, resp. Penzar et al., 1992a)²² a Řecka (Telelis et al., 1989), s odstupem deseti let se přidalo Slovinsko (Ogrin, 2002), Rumunsko (Boia, 2005) a Srbsko (Mrgić, 2007). V Severní Makedonii, Černé Hoře, Bulharsku, Kosovu a Albánii nejsou historicko-klimatologická témata zatím reflektována vůbec, v Bosně a Hercegovině pouze ve vztahu k povodním v r. 1965 v rámci obecněji zaměřeného sborníku o katastrofách (Omerović, 2017).²³ Tento kontrast je navíc dokreslen tím, že kromě Slovinska působí ve zbylých

²⁰ Tamtéž, s. 386.

²¹ STANKOVIĆ, Stevan (2021). Written word of Pavle M. Vujević. *Zbornik radova: Geografski fakultet Univerziteta v Beogradu*. Bělehrad, 69, s. 84.

²² Ivan Penzar vydal r. 1979 krátký článek věnující se 5 zápisům týkajícím se počasí z díla Baltazara Adama Krčeliće *Annuae sive historia ab anno inclusive 1748. et subsequis* vydané r. 1767. Soustavnější zájem o klima a počasí v historii se však dá vysledovat až od r. 1992.

²³ Navzdory skoro úplné neexistenci domácí tvorby se území Bosny a Hercegoviny do historicko-klimatologických prací dostalo hlavně díky pracím Jeleny Mrgić (2011a, 2011b, 2020) a Pašić et al. (2020).

čtyřech státech odborníci, pro které je historická klimatologie jedním z jejich dominantních témat: historici Řek Ioannis Telelis, Chorvat Krešimir Kužić, Srbka Jelena Mrgić a rumunská klimatoložka Elena Teodoreanu.

O vzrůstajícím zájmu svědčí i to, že 16. ročník chorvatského environmentálně-historického časopisu *Ekonomska i ekohistorija* se věnoval právě tématu klimatu/počasí a historie, přičemž do něj přispěli zejména chorvatští a slovinští, ale i srbští a rumunští autoři.

V několika případech je určité téma spjato pouze s jediným badatelem na celém Balkáně. Příznačnou je v tomto směru tvorba Ioanna Telelise – přes třicet let se věnuje takřka výhradně klimatu a počasí Byzantské říše. V jeho bibliografii najdeme jak práce věnující se konkrétním událostem (Telelis, 1989), tak články věnující se historické klimatologii obecně (Telelis, 2005). V chorvatském prostředí je pak výrazná tvorba Krešimira Kužiće, který zanalyzoval dopady historických erupcí sopek na chorvatské země (Kužić, 2006, 2007, 2012b, 2013).²⁴ Teoretické zázemí historické klimatologie a obecné práce řešící klimatickou změnu jsou zase charakteristické pro rumunské badatele (Baiaş et al., 2020; Boia, 2005; Busuioc et al., 2010; Teodoreanu, 2007, 2011b, 2012, 2017b).

Další témata – malá doba ledová, středověké klimatické optimum a jednotlivé meteorologické jevy – našla odezvu ve více zemích a u více badatelů. Prací spadající pod všechna tato tři témata, tudíž těžko zařaditelnou pod konkrétní kapitolu, je článek *Flood events in Transylvania during the Medieval Warm Period and the Little Ice Age* (Persiou & Persiou, 2018).

3.1.1 Malá doba ledová

Pravděpodobně nejznámějšímu tématu historické klimatologie známému i mimo hranice tohoto odvětví se dostalo pozornosti ve všech pěti výše zmíněných národních historiografiích. Obvykle jde o přehledové práce zaměřující se na zmapování výskytu anomálního počasí (bez zaměření na konkrétní jev) v letech cca 1300-1800 nebo dopad počasí na určitý aspekt společnosti a kultury. Soubor jihovýchodoevropských prací na toto téma tudíž nepředstavuje celkový průřez průběhem a dopadem malé doby ledové v prostoru Balkánu, přináší však nové

²⁴ Kromě Kužiće se věnují historickým erupcím i Mrgić (2007) a Pašić et al. (2020), konkrétně výbuchu Vesuvu; Mrgić stejně jako v dalších pracích v širším balkánském kontextu, Pašić et al. se zaměřují na bosenský elájet.

a cenné poznatky z jinak neprozkoumané oblasti stojící i mimo zájem zahraničních badatelů.²⁵

Elena Xoplaki s kolektivem se ve dvou pracích na přelomu tisíciletí věnovala pozdnímu Maunderovu a Daltonovu minimu²⁶ (Xoplaki et al., 2000, 2001). Období Maunderova minima je i tématem práce Eleny Teodoreanu (2014), ve kterém se věnuje pamětem sepsaným Pavlem, arcijáhnem aleppským. Obecněji se věnovala taktéž anomálním hydrometeorologickým jevům (Teodoreanu, 2011a).

Na malou dobu ledovou jako celek se dívá i Žiga Zwitter (2012) a Krešimir Kužić (1999). Užší pohled naopak uplatňují jiní – kupříkladu Hrvoje Petrić se omezuje geograficky na Podravinu (2013a), Marko Jelenić na Istrii (2016), Nataša Kolar na město Ptuj (2020) a Dorin-Ioan Rus na Sedmihradsko (2020), zatímco Jelena Mrgić kulturně a ekonomicky na to, jak malá doba ledová ovlivnila trh s alkoholem a napomohla vytlačení vína z balkánských trhů (2011b).

3.1.2 Středověké klimatické optimum

Ne až tak velký, ale přesto stále patrný zájem budí středověké klimatické optimum²⁷. Oproti období malé doby ledové je zde už velký problém s nedostatkem relevantních pramenů a jejich interpretací. Řecké prostředí udržující vysokou úroveň vzdělanosti i v období středověku je proto vhodným pro výzkumy tohoto druhu, jak ukazuje Telelis (2000) a Xoplaki et al. (2016). V kontrastu k Řecku tu stojí Rumunsko s mnohem slabší pramennou základnou, přesto byla Teodoreanu (2013, 2017a) schopna popsat průběh středověkého klimatického optima v rumunském prostoru a identifikovat výrazné jevy do něj spadající.

Dobou předcházející středověkému klimatickému optimu se zabýval ve svém článku Krešimir Kužić (2014), kde nejprve shromáždil údaje k chladnému období raného středověku a následně popsal jeho důsledky na chorvatském území.

3.1.3 Dílčí meteorologické jevy

Nezanedbatelné množství prací se věnuje zmapování konkrétního meteorologického jevu napříč historií, případně též jeho reflexi v pramenech. Velké pozornosti se těší suchá a vlhká období (Repasis et al., 1989; Telelis, 1992; Maheras

²⁵ Kupříkladu Brian Fagan se ve své knize *Malá doba ledová: jak klima formovalo dějiny v letech 1300-1850* jihovýchodní Evropě (a nejen jí) takřka nevěnuje a zmínky o ní jsou sporadické a kusé.

²⁶ Období, během nichž jevílo Slunce velmi nízkou aktivitu a nebyly pozorované takřka žádné sluneční skvrny; tato minima se časově kryla s nejstudenějšími částmi malé doby ledové v Evropě.

²⁷ Období časově předcházející malé době ledové, je datováno zhruba do let 950-1300 n. l.

et al., 1999; Ogrin, 2002; Čufar et al., 2008), k nimž na rozdíl od ostatních jevů existuje více přímých i nepřímých pramenů. Přesto můžeme najít i práce věnující se velmi specifickým projevům počasí – elektrometeory (Kužić, 2012a),²⁸ bóra (Kužić, 2020),²⁹ a tornáda (Mantsangouras et al., 2014).

Jak bylo řečeno výše, jihovýchodní Evropa sice naráží na problém nedostatku pramenů pro období před 18. stoletím, avšak díky tomu, že historická klimatologie nečerpá pouze z písemných pramenů, ale i přírodních a obecně materiálních nálezů, lze k výše zkoumaným tématům nalézt dostatek informací. Nacházíme jak přehledové práce (výskyt určitého jevu v historii, soupis meteorologických událostí ve vymezeném období), tak práce interpretační (pěstování vína a vliv počasí na něj ad.) nebo metodologické (hl. v případě rumunské historiografie).

3.3 Historická seismologie

Je to fenomén zemětřesení, kterému se dostává pozornosti v z hlediska environmentálních dějin jinak okrajové části Balkánu. Seismické události totiž zásadním způsobem formovaly novodobou historii Severní Makedonie a Bosny a Hercegoviny, kde jsou ještě v živé paměti spousty lidí a kde měly zásadní přesah i do politické roviny. Zajímavé je, že podobnou zkušenost má i Černá Hora (r. 1979) a Rumunsko (r. 1977), srovnatelné publikace však nenacházíme.

V případě Severní Makedonie se zemětřesení věnuje Naum Trajanovski skrz výzkum skopské katastrofy z r. 1963 (Trajanovski, 2021; Trajanovski & Todorov, 2021).³⁰ Původem severomakedonský akademik není vzděláním historik, drží však tituly z politologie, filosofie a teritoriálních studií a historickým událostem se věnuje optikou paměti a jejich historizace. V současnosti působí na polské Akademii věd.

Zemětřesení je také předmětem publikace *I zemlja se potrese. Odjek zemljotresa u Skoplju 1963. godine i Bosanskoj krajini 1969. godine* (Mujanović, 2019) od Mihada Mujanoviće, bosenskohercegovského autora studujícího v České republice. Jde o bosenský překlad rigorózní práce obhájené v Praze r. 2011 a věnující se jednak popisu obou událostí, jednak srovnání reakcí jugoslávského

²⁸ Elektrometeor je souhrnné označení pro meteorologické jevy, ve kterých se nějakým způsobem uplatňuje atmosférická elektřina – blesk, hřmění, kulový blesk, polární záře ad.

²⁹ Sezónní druh větru vanoucí v Jaderském moři.

³⁰ Skopje bylo 26. 7. 1963 z většiny zničeno zemětřesením o magnitudu 6,9 stupňů Richterovy škály.

státu, přičemž jednou z tezí práce bylo, že reakce byla vzhledem k šestiletému odstupu jiná. Dále byl s pomocí Heinrich Böll Stiftung r. 2017 vydán sborník *POPLAVA, ZEMLJOTRES, SMOG: Prilozi ekohistoriji Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću* (Omerović et al., 2017) věnující se tématům moderních bosenskohercegovských environmentálních dějin. Dva příspěvky se věnují povodním, jeden zemětřesení a jeden smogu v kontextu olympijských her v Sarajevu.

Kromě těchto tří zemí se soustavnější zájem o historickou seismologii dá vysledovat ve Slovinsku, kde běžel dlouholetý projekt zabývající se právě historickými zemětřeseními na území Slovinska.³¹ Vůdčí osobou projektu byla Ina Cecić, seismoložka dlouhodobě se věnující krom analýzy aktuálních událostí i historickým otřesům a makroseismickým projevům,³² kupříkladu zemětřesení r. 1511 (Cecić & Jocif, 2011; Košir et al., 2011). Dále se historické seismologii věnují Davorka a Marijan Herakovi, kteří v posledních letech vydali několik článků se zaměřením na Rijeku a Mezimuří (Herak et al., 2017, 2018, 2020, 2021, 2022). Obecně jde však o příspěvky bez hlubší historizace daných jevů, byť dějinná složka události není přehlédnuta.

Za zmínku stojí předběžné zhodnocení silného zemětřesení z 29. 12. 2020, které těžce zasáhlo Petrinju a okolí. Článek mimo jiné uvádí informace k několika historickým otřesům a jejich význam pro dějiny seismologie a Chorvatska (Markušić et al., 2021).

Krom těch nadnárodních má skoro každá země taktéž sestavený svůj katalog zemětřesení, který má obvykle za cíl pokrýt co nejdélší časové období a zároveň často obsahuje krom geofyzikálních údajů i informace o škodách a dopadu na společnost. Přestože tedy nejde o primárně environmentálně-historické publikace, díky tomuto přesahu je vhodné je zmínit. Práce na nich neustále probíhají s tím, jak přibývají nové jevy k zaznamenání, v tabulce níže jsou proto uvedeny katalogy pouze výběrově. Za povšimnutí stojí, že ne každá má sestaven vlastní katalog; je to dáno společnou historií zejména západobalkánských

³¹ Bližší informace se dají najít na tomto odkazu: <https://www.researchgate.net/project/Historical-earthquakes-in-Slovenia>

³² Jinými slovy tomu, jaký dopad má zemětřesení na lidi, stavby a infrastrukturu, případně i krajinu. Na rozdíl od magnitudy tedy makroseismická intenzita určuje dopad otřesu, ale nekvantifikuje množství uvolněné energie.

států, případně též malou pramennou základnou pro období před vystavěním seismografické sítě:

stát	název katalogu	pokryté období	citace
Albánie	Katalogu i tërmetëve të Shqipërisë	3. století př. n. l.-1970	Sulstarova & Koçiaj, 1975
Bosna a Hercegovina	-	1386-1897	Herak, 1995; Herak et al., 1996
Bulharsko	Каталог на земетресенията в България	1. století př. n. l.-1977	Grigorova et al., 1978
Černá Hora	-	1444-1876	Herak, 1995; Herak et al., 1996
Chorvatsko	Hrvatski katalog potresa	373 př. n. l.-1992	Herak, 1995; Herak et al., 1996
Kosovo	-	-	-
Rumunsko	The Romanian earthquake catalogue between 984-1997	984-1997	Oncescu et al., 1999
Řecko	Οι σεισμοί της Ελλάδας	1011-1899	Papazachos & Papazachou, 2003
Severní Makedonie	-	-	-
Slovinsko	Seizmičnost Slovenija	792-1982	Ribar, 1982; Herak, 1995
Srbsko	Katalog zemljotresa $M_w \geq 3.5$ Republike Srbije	1456-2017	Radovanović et al., 2010

Tabulka 1 - Přehled katalogů zemětřesení pro země jihovýchodní Evropy

Historická seismologie si v souvislosti s katastrofickými zemětřeseními moderní doby našla cestu i do jihovýchodní Evropy. Kromě Slovinska a Chorvatska tak nacházíme práce i v zemích, které o environmentálně-historická témata jinak nejeví větší zájem, a to v Bosně a Hercegovině a Severní Makedonii. K možným historicko-seismologickým výzkumům pak mohou sloužit katalogy zemětřesení sestavované buď v každé zemi zvlášť nebo společně pro nadstátní oblasti.

3.4 Environmentální historie

Environmentální historie byla definována již v úvodu této práce, jejímu vymezení se zde proto nebudeme věnovat.

Je třeba podotknout, že na některých místech pronikla až do univerzitní sféry v podobě předmětů jako třeba na Záhřebské univerzitě, kde Borna Fuerst-Bjeliš učí Environmental History na magisterské a doktorské úrovni studia. Taktéž je třeba zmínit chorvatský časopis *Ekonomska i ekohistorija* vycházející od r. 2004 v Záhřebu. Je to doposud jediné domácí periodikum environmentálně-historického zaměření, které sdružuje především autory západního Balkánu, které však přijímá i články od rumunských, případně též albánských autorů. Tematicky částečně navazuje na starší časopis *Podravina*, který se geograficky zaměřuje na stejnojmenné území v Chorvatsku, avšak explicitně environmentálně-historický ráz nemá.

Před stanovením konkrétních témat je třeba se zastavit u několika souhrnných prací. Ve třech byla popsána historie rozvoje environmentálních dějin v Chorvatsku (Petrić, 2012a) a Rumunsku (Dorondel, 2019a; 2019b). Obě shodně stanovují pronikání tohoto odvětví do jihovýchodní Evropy po přelomu tisíciletí s kořeny v 90. letech – Petrić zmiňuje od poloviny 90. let běžící projekt *Triplex Confinium* (Petrić, 2012a, s. 623), Dorondel práci *Jezdci apokalypsy* z r. 1993 (Dorondel, 2019b), na kterou však nebylo kvůli dynamickému vývoji 90. let navázáno.

Kromě toho se objevily i dvě bibliografické práce – první dala dohromady všechny chorvatské práce z let 1977-2001 na poli hospodářských a environmentálních dějin (Slukan-Altić, 2005a), druhá hospodářsko-historické a environmentálně-historické práce věnující se městu Varaždin (Obadić, 2009).

Další dvě práce stanovují možné zdroje dat – první se věnuje středověkým účetním knihám (Matjaž, 2013), druhá raněnovověkým urbářům (Zwitter, 2016). Oba příspěvky tak pokrývají dobu, pro kterou je v jihovýchodní Evropě obecně málo pramenů, a poskytují tak cenný příspěvek nejen pro environmentální historii.

Práce nyní přikročí k jednotlivým řešeným tématům v rámci Balkánu.

3.4.1 Řeky

Zájem o řeky je v prostoru jihovýchodní Evropy vázán zejména na jeho severozápadní region, tj. na Slovinsko a Chorvatsko. Časopis *Ekonomska i ekohistorija* problematice řek věnoval hned sedm čísel z celkových sedmnácti (stav k r. 2022) – třetí (lidé a řeky), sedmé (Dráva), osmé (řeky a zadržování vody), deváté (Mura), třinácté (Dráva), patnácté (Dráva) a sedmnácté (povodně). Přestože

tedy nejde o okrajové téma, neprofiluje se v jihovýchodoevropské vědecké komunitě žádný badatel, u kterého by se daly řeky označit za dominantní téma.

Pozornost vzbuzuje vztah řek a sídel podél nich ležících, a to ne nutně velkých měst, ale i obecně menších sídel. To je případ dnes už zaniklých vesnic Šubić a Nelipić na březích Krky (Slukan-Altíć, 2007) a podrávské vesnice Brod (Cik, 2017); v obecné rovině zajímají vesnice u řek i Petriće (2005b). Podrávská města jsou pak v centru zájmu Igora Žiberny v případě Mariboru (2011) a Dragutina Feletara a Hrvoje Petriće v případě Donja Dubravy (2007). Vliv Kupy na rozvoj a umístění Sisaku analyzuje Slukan-Altíć (2009b). Vynechána nejsou ani hlavní města – Branko Vujasinović rozebírá ve svém článku vliv řeky Sávy na rozvoj Záhřebu (2007), dvojice srbských autorek Draga Ćorović a Ljiljana Blagojević řeší Bělehrad 19. století (2012).

Velké množství článků tematizuje abstraktnější aspekty vztahu člověk-řeka. Leskovec a Roksandić se věnují reflexi chorvatských řek – první v 19. století z hlediska etnografie, topografie a statistiky (Leskovec, 2012), druhý se zaměřil konkrétně na Drávu a josefínské období (Roksandić, 2011). Cik se dívá na tutéž řeku jako na „místo smrti“ (2019), Aleksandru Đurić zajímá území mezi Drávou a Murou z hlediska vzájemné provázanosti času, prostředí a lidí (2013). Jukopilu zajímá, jak formovala regionální identitu právě druhá zmíněná řeka (2013). Proměny plavby po Drávě v okolí Ptuje sleduje Kolar (2011) a změna role řeky samotné, tentokrát hercegovské Trebišnjice, zajímá Luciće (2012). Možné cesty výzkumu vztahu člověka a Mury stanovuje Talan (2013), holisticky se na tutéž řeku kouká Radovanović (2006).

Hned tři články – Holjevac (2011), Kolar-Dimitrijević & Wagner (2007) a Kolar-Dimitrijević & Wagner (2019) – se soustředí na téma mlýnů a mlynářů od 18. do 20. století. Ptujské koželužnictví navázané na Drávu zajímá Kolar (2017). Regulace Drávy je tématem Šute (2019) a Živaković-Kerže & Benić Penava (2019) v tématickém vydání časopisu *Ekonomska i ekohistorija*.

Na popis stavu, příp. proměny vztahu řeky k okolí se zaměřily další články – Hozjan mapuje vztah Mury a Slovinska od konce 18. století (2013); Grahornik území na pravém břehu Drávy mezi Mariborem a Ptují v 17. a 18. století (2017); Slukan-Altíć se zaměřila na historii regulace Krky (2009b), Petrić na popis Drávy od chorvatské hranice k Dunaji na počátku 80. let 18. století (2011).

Zájem o historické povodně a jejich vliv na především regionální vývoj můžeme vypočítat hlavně v posledních 10 letech. Prozatím ho završilo vydání 17. čísla časopisu *Ekonomika i ekohistorija* zaměřeného právě na tuto problematiku. Přestože povodně nejsou marginálním tématem, ani v jejich případě nenacházíme v jihovýchodní Evropě žádného vědce, u kterého by se daly označit za dominantní náplň badatelské práce.

I vzhledem k říční síti, která je na severu Balkánu hustší a zahrnuje delší řeky oproti členitějším a sušším jižním státům s kratšími toky, vzbuzuje téma řek a povodní zájem hlavně v severozápadním, případně severovýchodním Balkánu a je vázáno zejména na významné řeky – Dráva, Sáva a Dunaj. Výzkumy historických povodní probíhají i v Řecku, kde se však setkáváme spíše s čistě přírodovědnými nebo naopak mytologickými pohledy na věc.

Povodně na alpských slovinských řekách zkoumali Haidvogel et al. (2019) a Trobec (2017) – oba shodně bez zaměření na konkrétní událost, ale spíše zmapování tohoto přírodního fenoménu napříč Slovinskem i dějinami. Velký zájem budí podrávské záplavy – Petrić (2013b), Petrić & Cik (2021), a Živaković-Kerže (2017) je analyzují v rámci celého toku řeky s důrazem na 19. století. Petrić & Obadić (2007) se soustředí na Varaždin a Koprivnicu v 17.-19. století, o o něco dál ležícím Osijeku napsali články Pavić (2017) a Dadić et al. (2015), přičemž druhý se věnoval velkým evropským povodním r. 1965. Tutéž událost rozebral s důrazem na Dunaj Pavić (2021).

Oproti drávkým je toho o posávských povodních napsáno méně – Šimetin Ševgić & Šute se zaměřili na povodeň v Záhřebu r. 1964 (2021) a Škuljević na o sto let starší povodeň ve Slavonském Brodu (2021). Živaković-Kerže & Benić Penava pak zahrnují zkoumání o posávských povodních v 19. století do článku věnujícím se i těm podrávkým (2021).

Problematika řek je v jihovýchodní Evropě, resp. její severozápadní části reflektována z mnoha úhlů pohledu – nacházíme články o řemeslech, povodních, rozvoji měst i vlivu na okolní krajinu.

3.4.2 Lesy a deforestace

Téma lesů je v této práci rozděleno do dvou kapitol – jejich percepce, role pro společnost a deforestace jsou popsány v této části, konkrétní využití je obsaženo

v části o přírodních zdrojích, kde je na lesy nahlíženo spíše jako na prostor, kde lidé získávají zdroje a nástroje pro svou obživu, tedy z hlediska hospodářského.

Vztahování se k lesům je silnější ve střední a severní části Balkánu, kde se na rozdíl od jaderského pobřeží a suššího jihu lesy vyskytují hojněji. Zřejmě i proto byla lesům věnována již dvě čísla časopisu *Ekonomika i ekohistorija*, a to čtvrté (r. 2008) a čtrnácté (r. 2018), ve druhém případě se zaměřením na severojadranské lesy. Čtvrté přineslo mimo jiné tři články o stavu a osudu lesů během středověku (Mihelić, 2008; Knezović, 2008; Pisk, 2008). Chorvatské a slavonské lesy od r. 1850 popsala Mira Dimitrijević-Kolar (2008). Čtrnácté bylo tematicky pestřejší – díky dlouhé tradici osídlení Istrie a existenci pramenů o něm byl Slaven Bertoša schopen napsat článek místních lesích od antiky do současnosti (2018). Obdobnou práci, akorát se zaměřením na 15-17. století a lesy chorvatských ostrovů, sepsal Krešimir Kužić (2018). Vztah lesů a dalmatské ekonomiky z pohledu fyziokratů popsala Olga Diklić (2018). Do o něco vzdálenější doby se vrací Josip Faričić ve svém příspěvku o pobřežních chorvatských lesích v 16. století (2018). O problému de/forestace v rámci chorvatské části dinárského krasu nás zpravuje Borna Fuerst-Bjeliš (2018) a stejné téma řeší v prostředí benátské Dalmácie Ivan Vilović (2018).

Krom těchto příspěvků bylo sepsáno i několik dalších článků. Už v r. 1983 nacházíme první na téma lesů – jde o pojednání Darji Mihelić o legislativní úpravě využívání Bamberského lesa z r. 1584 (Mihelić, 1983). Další jsou už novějšího data – Zorn et al. (2015) mapuje vývoj lesů ve slovinském Krasu, zbylé nás dostávají i mimo jihoslovanský prostor: postkomunistické restrukturalizaci a restituci lesů se věnuje Dorondel (2006) a společně s Danielem a Ursulou Münsterovými mapuje zemědělské změny a zároveň snahu o konzervaci lesů (Münster et al., 2012). Prozatím nejnovější příspěvek k tématu lesů z jihovýchodní Evropy přinesla dvojice řeckých autorů, kteří popsali vývoj ochrany lesů v Řeckém království mezi lety 1830-1880 (Botetzagias & Kostopoulos, 2021).

Jak jde poznat z rozmanitosti autorů i témat, problematika lesů si dosud nenašla v jihovýchodní Evropě žádného badatele ani převažující diskurz, v rámci národních historiografií však nacházíme dílčí zájem o ochranu lesů a problém devastace lesního prostředí. Zatím nebyla vydána žádná monografie tohoto tématu.

3.4.3 Přírodní zdroje

Na les z perspektivy zdrojů – tedy hlavně dřeva jako univerzálního zdroje premoderní ekonomiky (stavba, palivo ad.) – nahlíží tři práce. Nataša Štefanec zpracovala problematiku novověkého trhu se dřevem a jeho zásobení z lesů okolo dalmatské Senji v rámci sborníku *Triplex Confinium* (2005). Obecněji se zdrojům dřeva – akorát středověkým v Bosně a Srbsku – věnuje Jelena Mrgić (2010). Nejnovější a zároveň nejobsáhlejší je komplexní monografie Dorina Ruse *Wald-Und Ressourcenpolitik Im Siebenbuergen Des 18. Jahrhunderts* (2017). V knize probírá jak roli lesů pro oblast a dějiny bádání o sedmihradských lesích, tak proměňující se správu oblasti, její přístup k hvozdům za různých panovníků, vztah lesa k lidským sídlům a spoustu dalších témat na pozadí územních a politických změn 18. století.

S lesem nikoli nutně související problematikou je lov, tedy zdroje ve formě divoké fauny. V nejobecnější rovině – jak lov ovlivnil lidský vývoj – se mu věnoval Tomislav Krznar (2009) v článku uveřejněném v pátém čísle časopisu *Ekonomika i ekohistorija*. Ve stejném se dočteme i o zápisech v chorvatských urbářiích na toto téma (Zadravec, 2009) a institucionální podobě lovu v Chorvatsku 30. let 20. století (Šute, 2009). Vztah chorvatské a slavonské šlechty v dobách Rakouska-Uherska k lovu popsala Mira Kolar-Dimitrijević (2009). Specifickou formu lovu, rybolov, pak zpracovala Darja Mihelić, poprvé formou článku (Mihelić, 1987), podruhé monografie (2007); v obou případech šlo o slovinský Piran. Siniša Mišić přispívá k tématu lovu svým článkem o lovectví ve středověkém Srbsku (Mišić, 1995).

Historii vinné révy a vína zpracovala již výše zmíněná Darja Mihelić (2018a), která se v úžeji zaměřeném článku věnovala i počátku sporu mezi Chorvatskem a Slovinskem o území v Istrii a Krasu kvůli pěstování téže rostliny (2018b).

Nerostným surovinám z environmentálně-historického pohledu byly věnovány pouze dva články (plus jeden od albánského autora, jenž bude rozebrán níže), oba od bulharského historika Stefana Dimitrova. Oba se váží k rudné těžbě v 15. a 16. stoletím a k pohoří Sakar v jihovýchodním Bulharsku (Dimitrov, 2018; 2021). Současné těžbě zlata v řecké Chalkidice se věnuje Giorgios Velegrakis působící v Athénách, jeho práce však nemají hlubší historizující charakter a jsou spíše popisem současnosti.

Téma přírodních zdrojů v jihovýchodní Evropě není zaměřené jen na nerostné suroviny, ale i dřevo, zvěř, víno/vinnou révu a rybolov. Zájem o tuto problematiku nacházíme zejména v severní části Balkánu, ale i v jeho východní části.

3.4.4 Hranice a pohraničí

Pohraničí je regionem, ve kterém mohou platit podmínky odlišné oproti zbytku státu. Může být obýváno jiným etnikem, vyžadovat speciální legislativní úpravu, být svědkem nepřátelských aktů souseda ad. Z hlediska přírodních fenoménů hranice mohou rozdělovat a mnohdy rozdělují jeden celek, ke kterému mohou jednotliví (obvykle státní) aktéři zaujímat rozdílné postoje a uplatňovat v něm odlišné předpisy.

Zejména první tři jmenované aspekty pohraničí se velmi zřetelně projevují v prostoru Chorvatska v podobě srbské menšiny, Vojenské hranice a dlouhodobého zápasu s Osmanskou říší, případně Benátkami. Zejména osmanské pohraničí a jeho prostředí se tak dostalo i do popředí zájmů chorvatských badatelů na poli environmentální historie, Hrvoje Petrić dokonce projekt *Triplex Confinium (1500.-1800.): Ekohistorija* zakončený vydáním stejnojmenného sborníku spojuje s počátkem environmentálních dějin v Chorvatsku (Petrić, 2012a, s. 623). Ve sborníku kromě kartografických a toponomastických příspěvků najdeme komparativní studii o zemědělských usedlostech na habsburské a benátské straně hranice (Slukan-Altić, 2005b), environmentálně-historické informace obsažené v benátském katastru (Fuerst-Bjeliš et al., 2005) a článek o přírodních katastrofách (Šušnjara, 2005). Prostor trojmezí z hlediska vody a přírody se věnuje Holjevac (2005). Ve sborníku i mimo sborník se přidává i Hrvoje Petrić ohledně Podraviny (2005c; 2005d). Ke stejnému prostoru se váže i článek Daniela Bariće (2011).

Kromě *Triplex Confinium* je problematika hranic tematizována i jinde a u jiných autorů. Miroslav Bertoša se na pohraničí díval optikou transhumace (2005). Hrvoje Petrić kromě zmíněných prací sepsal i další dvě, jednu se zaměřením na Koprivnicu (2006a) a druhou na Varaždinský generalát (2012b). Stejně tak Borna Fuerst-Bjeliš, jež analyzovala nové benátsko-habsburské rozhraničení a jeho důsledky (Fuerst-Bjeliš & Zupanc, 2007). Pohraničí okolo řeky Sávy zajímalo Draga Roksandiće (2007). Mimo chorvatský prostor je třeba zmínit rumunskou dunajskou hranice, jejíž proměňující se průběh a vztah k ostrovům řeší kolektiv autorů Dorondel, Serban a Cain (2019c).

Vzhledem k historickému vývoji je téma pohraničí nejvíce spjato s chorvatským prostorem, který ho také nejvíce řeší, a to jak z pohledu měst, tak katastru, přírodních katastrof či transhumace.

3.4.5 Krajina

Obdobně jako na předchozí témata se dá i na krajinu dívat různými způsoby – jako na determinující faktor společenského vývoje v daném regionu nebo naopak něco, co může podléhat, a zvláště v době komunismu i podléhalo, lidskému konání. Může být spojena se stavbou lidských sídel, ale i zemědělským využitím, též ale nebezpečím v obecné i konkrétní rovině jako v případě močálů.

Socialistickou a postsocialistickou krajinou se zabývají rumunští autoři, za všechny uveďme Stefana Dorondela a Stelu Serbana. Kolektivizace jako zásah nejen do soukromého vlastnictví a osobního majetku, ale i krajiny zpracoval v případě jedné severodobrudžské vesnice Stelu Serban (2012), přičemž jde o anglický překlad původně rumunského článku z r. 2002. Další dvě práce jsou monografiemi Stefana Dorondela, obě se v širším kontextu zabývají postsocialistickou transformací krajiny v případě Rumunska, ale i kupříkladu Albánie a Vietnamu. Rozebírá různé aspekty této změny – dopad na lesy a pole, proměnu vlastnictví, ale i vliv na zvyky ad. (Dorondel, 2016; Sikor et al., 2017). V podstatě současnou kapitolu vývoje krajiny v rumunském případě mapuje opět Dorondel, a to ve světle evropské integrace (Dorondel, 2011). Důraz rumunských bádání na období totality a období po něm následující lze snadno odůvodnit Ceucesovými drastickými zásahy do krajiny, kupříkladu budováním těžkého průmyslu, které znečišťovalo přírodu (Cabada & Kolarčíková, 2016, s. 65), anebo nucenou urbanizací (tamtéž, 2016, s. 75) vedoucí k odlivu obyvatelstva z venkova, které tím pádem nemohlo zajišťovat zemědělskou produkci a svěřené pozemky. Následky krajně necitlivého zacházení s přírodou jsou tudíž dosud patrné nejen v krajině, ale i společnosti, a pro rumunské badatele proto představují velké téma.

Chorvatský a slovinský vztah je na rozdíl od toho rumunského vystavěn spíše opačně, tedy jak krajina formovala lidské osídlení, místní dějiny a ve výsledku i regionální identitu. I proto se práce obrací spíše hlouběji do minulosti a moderní dějiny jsou řešeny okrajově. Už středověké zemědělské kolonizace okolí města Piran se týká článek Darji Mihelić (2009). Novověkým vztahem krajiny a lidí obecně se zabývá Petric v případě Kalniku (2010). Prostředí Kraňska 17. století

popisuje Žiga Zwitter (2014). Do poloviny 19. století a následně do současnosti nás zavádí ve svém dalším článku o kulturní krajině ve vztahu k farmaření (Zwitter, 2018). Vývoj od pravěku do 19. století předkládá Borna Fuerst-Bjeliš v případě Velebit (Fuerst-Bjeliš & Lozić, 2006; Fuerst-Bjeliš et al., 2002), západobalkánský vztah lidí a krajiny popisuje ve své monografii srbská akademička Jelena Mrgić, přičemž komentuje i vztah historické geografie a environmentální historie a další témata (Mrgić, 2013). Se stanovením vlivu krajiny na lidská sídla úzce souvisí problematika měst, která je rozebrána v další kapitole.

Minimálně jeden specifický typ krajiny vzbuzuje zájem napříč Balkánem, a tím jsou močály a bažiny. Stejný problém trápil jadranské pobřeží od slovinského Přímoří po Albánii, řeckou Makedonii, Podunají i Banát. Články o transformaci těchto oblastí do obyvatelných zón netvoří páteř výzkumů věnujících se krajině, představují však jedno z témat, která jsou akcentována ve více zemích, a proto je důležité je zmínit. První práce pochází z pera chorvatské historičky Zlaty Živaković-Kerže dlouhodobě se věnující Osijeku, přičemž odvodnění a vysušení jeho okolí věnovala článek ve třetím čísle *Ekonomska i ekohistorija* (Živaković-Kerže, 2007). O dva roky později zpracovala odvodnění a melioraci Dalmácie a Istrie v tomtéž časopise Dubravka Mlinarić (2009). Dvojice autorů ze Slovinska popsala proměnu Lublaňských močálů (Zorn & Šmid Hribar, 2012). Rumunský příspěvek k bažinám v prostoru Banátu a jejich přeměně sepsal Adrian Magina (2015). Dlouhodobý výzkum o meziválečném vysušování močálů v Egejské Makedonii³³ ve vztahu k helenizaci místního prostředí provádí George Vlachos, který vede i webové stránky zabývající se právě tímto tématem (Vlachos, 2021). Vazby mezi vysoušením močálů u albánské Korči a budováním komunistického režimu sleduje Artan Hoxha, o tomto však bude pojednáno v samostatné kapitole věnované albánským environmentálním dějinám.

Problematika krajiny je reflektována napříč takřka celým Balkánem, přičemž kvůli odlišným historickým státním vývojem je podmíněn jiný náhled na ni. Rumunská historiografie se zaměřuje spíše na transformaci krajiny a její zneužití/využití, chorvatská a slovinská na to, jak krajina determinovala lidský

³³ Řecká část historického území Makedonie, dalšími jsou Pirinská (v Bulharsku) a Vardarská (území dnešní Severní Makedonie).

vývoj. Krom toho se objevují i články a publikace dávající prostor specifickým typům krajiny, zejména močálům.

3.4.6 Města

Znatelný zájem budí historie jednotlivých měst. Příroda v případě měst vstupovala do mnoha aspektů dějin konkrétních sídel v podobě krajiny a možností a limitů výstavby, povodní v případě řek, obživy, průmyslu ad. Na tomto místě je třeba podotknout, že napříč Balkánem hrála města historicky různé úlohy a procházela odlišným vývojem. Pobřežní sídla měla často už antickou tradici a v Jadranu se stávala oporou obchodně orientované Benátské republiky; severobalkánská města podléhala střeoevropským vlivům a setkáváme se zde proto s fenoménem královských měst, která střední a jižní Balkán neznal; mnohá města byla kvůli neklidnému vývoji (politickému i přírodnímu) v moderní době těžce poničena – Skopje, Bukurešť, Banja Luka, Sarajevo, Vukovar, Petrinja ad.; jiná se naopak teprve v moderní době městy stala (např. Tirana).

Obecně zpracoval téma měst Nikolaj Todorov ve své knize *The Balkan City, 1400-1900* (Todorov, 1983). První práci se zaměřením na konkrétní město nacházíme už na začátku 20. století pro dnešní severomakedonský, tehdy ještě osmanský Prilep (Hadži-Vasiljević, 1902), těžiště takto koncipovaných prací však leží v Chorvatsku:

Problematiku Dubrovníku, migrace a vlivu na okolí zpracoval Ilija Sindik (1923). Od r. 2000 bylo vydáno v Chorvatsku mnoho monografií se zaměřením na konkrétní města – Drnje (Petrić, 2000), Gornji Kneginec (Đurić, Feletar & Petrić, 2004), Koprivnica (Petrić, 2005a), Đelekovec (Feletar & Petrić, 2008), Samobor (Buzjak et al., 2011), Pazin (Slukan-Altić, 2014), Prelog (Feletar, 2015), Šibenik (Fuerst-Bjeliš & Kale, 2018), Varaždin (Slukan-Altić, 2008b). Rozvoj měst ve vztahu k řekám je předmětem dalších dvou prací – na sídla ležící na Drávě, Sávě a Dunaji se zaměřil Jeliš (2020), na ta na Krku Slukan-Altić (2006b). Typy sídel v okolí Koprivnice popsal Petrić (2006b).

V srbském prostředí nacházíme práce o městech Aleksinac (Rašković & Đokić, 2021b) a Rudnik (Mišić, 2018a), taktéž obecné pojednání o sídlech okolo řeky Lim (Mišić, 2007a).

Slovinskou farmu Lipica a její okolí v 17. století zpracoval Žiga Zwitter (2015).

V Kosovu zpracoval „geohistorii“ 23 sídel podél řeky Binačka Morava Feri Arifi (2017) s přesahem do etnických poměrů oblasti.

Několik prací se váže k problematice měst a jejich ochrany před ohněm a vodou, případně odolnosti celkově (Petrić, 2006; Golec, 2016; Kolar, 2019). Marko Jelenić se zaměřil na loďařský průmysl v Rovinji ve vztahu k událostem 19. století a dostupných zdrojů (Jelenić, 2017). Boris Golec sepsal dva články o vlivu epidemií na města – nejprve na slovinský Črnomelj (Golec, 2006), nejnověji na celé Dolní Kraňsko (Golec, 2022).

Téma měst je rozšířeno zejména v severozápadní oblasti Balkánu, těžiště těchto výzkumů leží v Chorvatsku a Slovinsku. Publikace se nezaměřují pouze na konkrétní města, ale věnují se i obecným problémům spojeným s městským prostředím – epidemie, odolnost, průmysl i etnicita.

4. Situace v Albánii

4.1 Environmentální hnutí, zelená témata a Albánie

Rozvoj environmentálního hnutí v Albánii narážel na problém, že ne o všech jeho aktérech se dostala informace do médií nebo obecně k dalším lidem. Přestože tedy existovaly dílčí počiny (Inaltekin, 2016, s. 40-41), nebylo možné na ně kvůli limitovanému dosahu informací o nich širěji navázat. Občanská iniciativa se tedy zpočátku omezovala primárně na jednotlivé problémy, zlom zaznamenala r. 2001, kdy měl být u jihoalbánské Vlory a blízkého chráněného území vystavěn průmyslový areál. Tehdy se protesty dostaly seriózní formou do médií a byla zapojena i veřejnost (Inaltekin, 2016, s. 46). Další posun nastal r. 2013, kdy sesbírání 64 tisíc podpisů proti dovozu odpadu donutilo prezidenta Bujara Nishaniho vypsát referendum (nakonec se neuskutečnilo, jelikož dovoz byl novým premiérem zakázán ještě před konáním referenda). I přes tyto události se však nedá minimálně do r. 2016 mluvit o ustaveném kontinuálním environmentálním hnutí na území Albánie (Inaltekin, 2016, s. 4).

Ve stejné době, ve které se odehrávaly environmentální protesty proti stavbě průmyslového areálu u Vlory, vznikla i Albánská strana zelených (*Partia e Gjëlberit*) sjednocením různých odborníků a společností (Të Gjëlberit, Rreth Nesh). Nikdy se však nedostala do parlamentu a ani na nižších úrovních státní správy nehraje roli (k srpnu 2021 uvádí zastoupení v 38 místních zastupitelstev z celkových 1785, viz Të Gjëlberit, 2021, s. 4).

4.2 Státní instituce zabývající se environmentální problematikou

Birol Inaltekin ve své diplomové práci výstižně píše, že „albánské zákony jsou psané podle evropských standardů, ale aplikovány skrz ty balkánské“ (Inaltekin, 2016, s. 22). Přestože tedy oficiálně nacházíme dostatečný právní rámec i dostatek institucí pro zvládnutí ekologických a environmentálních výzev, celý proces naráží na nedostatek finančních zdrojů, limity infrastruktury, ale také častou novelizaci předpisů (Inaltekin, 2016, s. 23). Do hloubky je situace rozebrána v reportu OSN „*Albania – Environmental Performance Reviews*“ (OSN, 2012).

Environmentální témata mají ze strany státních institucí a vlády na starost tři ministerstva – Ministerstvo turismu a prostředí (*Ministria e Turizmit dhe Mjedisit*), Ministerstvo zemědělství a rurálního rozvoje (*Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural*) a Ministerstvo infrastruktury a energie (*Ministria e Infrastrukturës dhe*

Energjisë). Pod všechna zmíněná ministerstva spadají úřady, inspektoráty, ředitelství a služby spravující konkrétní aspekty environmentálních témat – pobřeží (*Agjencia Kombëtare e Bregdetit*), lesy (*Agjencia Kombëtare e Pyjeve*), přírodní zdroje (*Agjencia Kombëtare e Burimeve Natyrore*) ad.

Většina zmíněných institucí podřízených ministerstvům následuje podobný model vývoje – po založení zpravidla po r. 2010 následovalo období 1-2 let aktivity, kdy byly příslušné weby zásobeny informacemi o vývoji, výročními zprávami, cíli a dokumenty, postupně však aktivita upadala a v současnosti jsou aktuální informace o těchto pracovištích k nedohledání. Koresponduje to s informací, kterou uvádí Birol Inaltekin, totiž že pro výkon těchto aktivit není v Albánii dost peněz.

Jedinou aktivní a v rámci možností dobře fungující organizací je Albánská geologická služba (*Shërbimi Gjeologjik Shqiptar*), založená už v r. 1952. Přestože organizuje mezinárodní akce nebo se na nich alespoň podílí, participace ze strany albánských badatelů a studentů je nízká. Taktéž environmentální problematika není akcentována.

4.3 Vysokoškolská zařízení, akademická sféra a environmentální historie

Na Tiranské univerzitě jsou vyučovány v rámci studijního programu Geografie dva povinné předměty, které se věnují vztahu přírody a lidí – Historická geografie (*Gjeografia historike*) a Lidská ekologie (*Ekologjia humane*). Oba vyučuje prof. Merita Dollma napojená na Rachel Carson Center v Mnichově (viz její profil na stránkách RCC), ve svých pracích spadajících zejména pod lidskou ekologii však nenacházíme žádnou historizaci.

Akademická sféra zatím neprojevuje větší zájem o téma environmentálních dějin. Albánie není členem ESEHu a neparticipuje ani na jeho akcích (na rozdíl od př. Černé Hory a Makedonie, kteréžto státy také nejsou součástí ESEHu, ale jejichž badatelé se objevili např. na workshopech, konferencích atp.). Vztahování se k přírodě není v Albánii obecně moc silné a nejinak je tomu v oblasti historiografie. I přes postupné přejímání nových diskurzů stále většina výzkumů řeší politické, vojenské, případně hospodářské a kulturní dějiny, ve kterých dostává příroda pouze velmi omezený prostor, často není uvažována vůbec.

4.4 Zkoumaná témata

V případě Albánie se nedá mluvit o tradici environmentálně-historických, případně historicko-geografických výzkumů, dá se však hovořit o tradici určitých

témat, která byla v moderní době zpracována i v rámci těchto disciplín. Nejprůzračnější je v tomto směru problém močálů, kterého si všímá už Sami Frashëri ve svém politickém spise *Shqipëria ç'ka qenë, ç'është dhe ç'do të bëhetë?*. Kromě konstatování jejich retardujícího vlivu na místní rozvoj nadnáší i možnost jejich budoucího využití, pokud by byly bažinaté oblasti vysušeny a zúrodněny; v této souvislosti mluví dokonce o „druhém Egyptě“ (Frashëri, 2015, s. 79). V poválečné době na nezdravé prostředí upozorňují ve svých literárních dílech i spisovatelé (Jakov Xoxa, Fatmir Gjata). Historicky a dokonce environmentálně-historicky popsal vysušování Maliqského močálu Artan Hoxha, historik působící na Tiranské a Pittsburské univerzitě, ve své monografii *Tharja e kënetës së Maliqit dhe ndërtimi i regjimit komunist në periferi të Shqipërisë* neboli Vysušení Maliqského močálu a budování komunistického režimu na periferii Albánie (Hoxha, 2021). Jak prozrazuje už název knihy, terénní a vysušovací práce úzce souvisely s budováním nového režimu v oblasti východní Albánie. Během prací byli odhalováni různí sabotéři a špioni, docházelo k exemplárním trestům a procesům a zároveň dostal režim možnost k sebepropagaci, když prezentoval vysušení jako krok k modernizaci a zlepšení života.

Byl to opět Sami Frashëri, kdo jako první mluvil o využívání domácích zdrojů a nazíral na potenciál své vlasti často právě optikou ekonomického prospěchu (Frashëri, 2015, s. 80). V prvních letech komunistického režimu se s pomocí Sovětského svazu rozběhla kampaň za vytipování vhodného průmyslového odvětví související s nerostným bohatstvím země. I v rámci tohoto vývoje byla ustavena výše zmíněná Albánská geologická služba vzniknuvší r. 1952. Těžbou dřeva, a naopak konzervováním lesů se zabýval opět Artan Hoxha ve svém článku uveřejněném v časopise *Ekonomika i ekohistorija* s názvem *Exploiting and conserving: forests, nation, and strategies of development in 20th century Albania* (Hoxha, 2018). Přestože autor uvádí v názvu 20. století, obrací se i do starších dob a povšechně nás seznamuje se stavem za Osmanské říše.

Podobně jako zejména v chorvatském prostředí vznikla i v tom albánském práce věnující se historii konkrétního sídla, vesnici Drisht u Skadaru v severní Albánii (Malaj, 2016). Autor, historik, rozebírá veškeré aspekty místního života, které byly a jsou mimo jiné determinovány polohou u řeky Kir, blízkostí k nížinám okolo Skadarského jezera a Albánským Alpám. Přestože název monografie zní *Historia*

dhe fizionomia e një qyteti mesjetar shqiptar, tedy *Historie a fyziognomie středověkého albánského města*, autor se věnuje starší i mladší době. Kromě lokálního geografického celku v případě Drishtu byla v nedávné době zpracována historická geografie celé Albánie, a to rukou historika Engjëlla Gishtiho (2021), který ve vybraných kapitolách řeší i otázku přírody – zemědělství, morfologii a terén, pobřeží, geologii ad.

5. Závěr

Z informací uvedených výše je patrné, že environmentální dějiny jsou fenoménem, který se jihovýchodní Evropě nevyhýbá a postupně zapouští kořeny ve všech národních historiografiích; v některých už můžeme mluvit o badatelích, pro které jsou environmentálně-historická témata dominantní – Hrvoje Petrić a Krešimir Kužić v Chorvatsku, Jelena Mrgić v Srbsku, Žiga Zwitter ve Slovinsku, Stefan Dorondel v Rumunsku. Vývoj v jednotlivých historiografiích je jedinečný, v každé jsou akcentována jiná témata:

Z hlediska témat je prostor Balkánu roztržštěn. Řeky jsou reflektovány výhradně v chorvatské a slovinské historiografii a stejné je to s problematikou měst, u kterých byly sepsány pouze jednotky prací i v bulharské, kosovské a srbské historiografii. Problematika lesů ze všech hledisek je zkoumána v severní části Balkánu (chorvatská, srbská a rumunská historiografie) s několika slovinskými, řeckými a albánskými příspěvky. Podobné je to v případě krajiny, která nachází silnou odezvu ve slovinské, chorvatské a rumunské historiografii, jednotky prací nacházíme i v řecké a albánské. Přírodní zdroje nejsou dominantním objektem zájmu ani nemají „domácí“ historiografii; jednotky prací pochází ze slovinské, chorvatské, srbské, rumunské, bulharské, albánské i řecké historiografie, avšak v žádné nepřevážily. Pohraničí a jeho prostředí je naproti tomu úzce svázáno s chorvatskými dějinami, tudíž i chorvatskou historiografií, pro změnu se však nedá mluvit o dominantním diskurzu chorvatských environmentálně-historických bádání. Takřka nejsou sepisovány reflexivní práce (environmentální hnutí, stav environmentálních dějin v oblasti) a přes významné ekologické problémy jihovýchodní Evropy se krom rumunských bádání nezpracovává devastace přírody.

Přidáme-li historickou geografii, klimatologii a seismologii, roztržštění se spíše prohloubí. Nedá se identifikovat jasný celobalkánský zájem o stejnou problematiku, území, období; každá národní historiografie řeší zpravidla svá vlastní jedinečná témata napříč historií. Nepočetnou výjimku tvoří práce o malé době ledové, jež pochází ze slovinské, srbské, řecké, rumunské a chorvatské historiografie. V historické geografii sice obecná témata (historická území, současné státní útvary) rezonují po celé jihovýchodní Evropě, konkrétně však ne.

Naplněna byla rovněž teze o tom, že autoři preferují zejména domácí témata. Jedinou výjimku v tomto ohledu tvoří Jelena Mrgić, která se často věnuje i prostoru Bosny a Hercegoviny, případně celkově západního Balkánu, což je dáno pravděpodobně jazykovou provázaností se Srbskem.

Environmentální hnutí v jihovýchodní Evropě nehrála při pronikání diskurzu environmentálních dějin tamtéž zásadnější roli. Kromě reflexí nenacházíme žádný vztah mezi oběma fenomény, dá se uvažovat maximálně o nepřímém ovlivnění (př. že environmentální hnutí zpropagovala ekologická a přírodní témata, která začala být následně řešena i z dalších úhlů pohledu); pro to však nejsou jednoznačné důkazy.

Environmentální dějiny jako samostatné odvětví se objevily v jihovýchodní Evropě okolo r. 2000, v té době však už mohly navázat na starší historicko-geografickou tradici rozvíjející se od konce 19. století. Tuto spojitost skutečně nacházíme v chorvatské historiografii, ve které se z řad historických geografů rekrutují i environmentální historici (Borna Fuerst-Bjeliš, Mirela Slukan-Altić) a kde na počátku environmentálních stojí historický geograf Drago Roksandić. Ve všech ostatních historiografiích personální ani tematickou kontinuitu mezi historickou geografii a samostatnými environmentálními dějinami nepozorujeme.

Jiná situace nastala v případě historické klimatologie, která předchází environmentální dějiny na Balkáně časově zhruba jen o 10 let. Kromě specifické pozice rumunské klimatoložky Eleny Teodoreanu a řeckých bádání jsou v ostatních historiografiích environmentální dějiny a historická klimatologie personálně i tematicky úžeji provázány a hůře se mezi oběma disciplínami stanovuje přesná hranice. Jelena Mrgić, Krešimir Kužić, Hrvoje Petrić i Žiga Zwitter se věnují jak počasí a klimatu v minulosti, tak dalším environmentálně-historickým tématům (města, krajina, pohraničí, řeky ad.); neopomenutelná je také úzké vazby mezi počasím/klimatem a povodněmi, případně též zalesněním, městy, krajinou ad., které neumožňují vést mezi explicitními environmentálními dějinami a historickou klimatologií přesnou rozlišovací linii.

Historická seismologie se v oblasti objevila okolo r. 2011. Na rozdíl od historické klimatologie jde o odvětví snadno odlišitelné od environmentální historie – přitahuje jiné autory a s dalšími tématy se moc neprolíná (dá se uvažovat pouze o spojitosti s městy).

Podle počátku průniku explicitních environmentálních dějin do diskurzu dané národní historiografie je lze rozdělit do několika skupin. Uvedeny jsou pouze články a publikace uvedené v této práci v kapitole o environmentálních dějinách, jelikož historická geografie se objevuje dříve a má svůj samostatný a odlišný vývoj, historická seismologie naopak později. Historická klimatologie by se vzhledem ke svým užším vazbám na environmentální dějiny uvážit dala, s výjimkou řecké historiografie by však rozčlenění nijak nezměnila. Podstatnější však je, že přes brzký průnik environmentálně-historického, respektive historicko-klimatologického diskurzu do řecké historiografie stav v Řecku odpovídá jednoznačně třetí skupině, nikoli první; přidání historické klimatologie by tak ve čtyřech případech nic nezměnilo a v jednom naopak ještě zproblematizovalo uvedené dělení. Nakonec, historická klimatologie je stále samostatným odvětvím s vlastní metodologií, míchat ji s environmentálními dějinami by po odmítnutí předchozích dvou disciplín nedávalo smysl. Dělení národních historiografií je tedy následující:

- 1) průnik do r. 2000 – nejrozvinutější úroveň environmentálních dějin, ve kterých působí specializovaní odborníci; řádově vyšší desítky prací; široká paleta témat; případ chorvatské historiografie (Patafta, 2005)³⁴
- 2) průnik v letech 2000-2010 – specializovaní odborníci; řádově desítky prací; případ slovinské (Golec, 2006), rumunské (Dorondel, 2006) a srbské historiografie (Mrgić, 2010)
- 3) průnik po r. 2010 – jednotky prací od autorů věnujících se primárně jiným tématům a odvětvím; omezená škála témat; případ kosovské (Arifi, 2017), bosenskohercegovské (Omerović et al., 2017), bulharské (Dimitrov, 2018), albánské (Hoxha, 2018) a řecké historiografie (Botetzagias & Kostopoulos, 2021)
- 4) průnik neproběhl – černohorská a severomakedonská historiografie

Z přehledu je vidět, že nejzakotvenější jsou environmentální dějiny (ve formě explicitního přihlášení se ke konceptu) v chorvatské historiografii, kde se o nich dá mluvit od r. 1996 (Petrić, 2012a, s. 623). Je to právě Chorvatsko, kde už vznikly i první bibliografie environmentálně-historických prací (Slukan-Altić, 2005a;

³⁴ Uvedena je práce *Triplex Confinium (1500.-1800.): Ekohistorija – Zbornik radova* vydaná jako výstup z projektu trvajícího od r. 1996.

Obadić, 2009), kde od r. 2004 vychází domácí environmentálně-historický časopis *Ekonomska i ekohistorija* a kde se dá mluvit o jednotkách vědců, kteří se environmentálním dějinám věnují na profesionální úrovni jako svému hlavnímu oboru (přestože třeba působí i na poli historické geografie) – Hrvoje Petrić, Mirela Slukan-Altić, Borna Fuerst-Bjeliš, Darja Mihelić. Přidávají se k nim jednotky až desítky dalších badatelů, kteří se jim taktéž věnují, nikoli však výhradně. Díky množství vědců je pokryto velké množství témat zahrnujících různá území, období i předměty zájmu. Zároveň jsou v chorvatských environmentálních dějinách uplatňovány různé metodologie a přístupy – badatelé se rekrutují z řad geografů, biologů, historiků ad. To souvisí i s tím, že k ustavení environmentální historie napomohla starší historicko-geografická tradice; historičtí geografové stáli na počátku chorvatských environmentálních dějin (Drago Roksandić) a stále na něm působí (Mirela Slukan-Altić, Borna Fuerst-Bjeliš).

Ve druhé skupině jsou historiografie, kde se objevují explicitně environmentální dějiny později, ale kde se v současnosti nedá mluvit o počátcích rozvoje. V Rumunsku a Srbsku nacházíme jednu ústřední postavu, která je v oboru aktivní (Stefan Dorondel v Rumunsku, Jelena Mrgić v Srbsku), ve Slovinsku dokonce dvě (Žiga Zwitter a Darja Mihelić). Všichni zmínění jsou historici dlouhodobě publikující na poli environmentálních dějin, kromě nich se dá identifikovat několik dalších badatelů, kteří čas od času něčím také přispějí – např. Stelu Serban v Rumunsku, Draga Ćorović v případě Srbska, Matija Zorn v případě Slovinska. Množství a šíře témat je však kvůli menšímu množství badatelů limitovanější.

Ve třetí skupině jsou národní historiografie, které se na pole environmentálních dějin pustily teprve nedávno a lze v nich mluvit o pionýrech spíše než vyslovených odbornících na ně. Řecko je již zapojené do struktury ESEHu a v blízké budoucnosti se pravděpodobně dočkáme prvních environmentálně-historických prací, prozatím se konalo několik workshopů a konferencí. Podobnou aktivitu ve zbylých státech nepozorujeme a tamní výzkumy nejsou navázané na jakoukoli podobnou strukturu, vývoj je tedy nejistý.

Zbývají severomakedonská a černohorská historiografie. Badatelé z obou zemí se sice zapojili do událostí pořádaných ESEHem, zatím však nepublikovali žádné dílo, které by bylo možné environmentálními dějinami zaštitit. Severní Makedonie se

plánuje k ESEHu připojit (jak bylo psáno již výše), není však zatím jasné, kdo bude koordinátorem pro oblast a jaké zájmy přinese.

Porovnání jihovýchodní Evropy jako celku s Albánií vychází následovně – environmentální dějiny se v Albánii prozatím nemohou opírat o žádného odborníka, environmentální hnutí ani akademické pracoviště. Akcentování ekologických a environmentálních témat je v albánském prostředí nevýrazné, jelikož prozatím nedošlo k ustavení kontinuálního environmentálního hnutí s širším ohlasem ve společnosti. Albánské státní instituce sice formálně disponují mnoha pracovišti, která se dané problematice věnují, realita však naráží na nedostatek financí a častou změnu legislativy, která působí chaos. Přesto už byly v prostoru Albánie sepsány první práce, jež je možné environmentálními dějinami zaštitit, nedá se ale mluvit o soustavném zájmu a teprve budoucnost ukáže, jestli šlo o ojedinělé počiny nebo počátek dlouhodobější tvorby. Výběr témat i tohoto mála prací pak koresponduje s tématy, která se v Albánii řeší již delší dobu a jsou v tomto směru logickým vyústěním bádání o nich.

Navázat na tuto práci by se dalo popsáním rozvoje akademické sítě skrz rozhovory s jednotlivými badateli. Jihovýchodní Evropa je v tomto ohledu velmi dynamickým a zajímavým prostorem, v němž se uplatnily externí faktory, které v západních zemích zpravidla nenacházíme – změna režimu, válečné a revoluční události, vznik státu v moderní době ad. Analýzou těchto faktorů skrz rozhovory a sociální dějiny vědy by mohl být stanoven proces přejímání environmentálně-historického diskurzu na Balkáně.

Velmi přínosné by bylo i zaměření se na jiný stát jihovýchodní Evropy, což vyžaduje konkrétní jazykové schopnosti a znalost místního prostředí. Jednou z možností je taktéž přesnější vymezení zkoumaných disciplín, které by stanovilo hranice, kde končí např. environmentální dějiny a začíná historická klimatologie.

6. Seznam literatury

6.1 Knižní a časopisové zdroje

ARIFI, Feri (2017). *Gjeohistoria e vendbanimeve të Moravës së Binçës dhe Karadaku të Vitisë*. Priština: Atunis. ISBN 9789951741132.

ATLAGIĆ, Marko (2005). *Istorijska geografija*. Bělehrad: Centar za mitološke studije Srbije. ISBN 978-868-382-9255.

AVRAMEAR, Annes (1974). *Hē vyzantinē Thessalia mechri tou 1204: symvolē eis tēn historikēn geōgraphian*. Athény: Philosophikē Scholē.

BAÇE, Apollon (2018). *Qytete dhe qytezat ilire dhe në Iliri. Pjesa e parë? Iliria veriore (Istria-Drin)*. Tirana: Akademia e Shkencave e Shqipërisë. ISBN 978-9928-237-71-2.

BAIAS, Stefan, SIPOS, Luminita, GACEU, Ovidiu (2020). Historical Climatology: A Source for Historical-Geographical Research. *Transylvanian Review*. 19(1), s. 129-140. ISSN 1221-1249.

BARIĆ, Daniel (2011). Podravina iz francuske perspektive: izvješća u Napoleonovo doba. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 7, s. 38-48. ISSN 1845-5867.

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila et al. (2006). *Stěhování národů a východ Evropy. Byzanc, Slované, Arabové*. Praha: Vyšehrad. ISBN 80-7021-787-1.

BERTOŠA, Miroslav (2003). *Istra, Jadran, Sredozemlje: Identiteti i imaginariji (feljtoni, elzeviri, kolumne)*. Záhřeb: Dubrovnik University Press. ISBN 9531881693.

BERTOŠA, Miroslav (2005). Transhumancije i granice. Gospodarski život i granične napetosti na istarskome sjeveru (mikropovijesna epizoda iz 1571.-1572.). In: BUDAK, Neven. *Raukarov zbornik: zbornik u čast Tomislava Raukara*. Záhřeb: FF Press, s. 421-441. ISBN 953-175-228-1.

BERTOŠA, Slaven (2018). Istrian woods through passed centuries: from the ancient memories to our time. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 14, s. 5-31. ISSN 1845-5867.

BLAGOJEVIĆ, Miloš (1966). Planine i pašnjaci u srednjovekovnoj Srbiji (XIII i XIV vek). *Istorijski glasnik*. Bělehrad, 2-3, s. 3-95. ISSN 0021-2644.

BLAGOJEVIĆ, Miloš (1972). Prilog proučavanju srednjovekovnih mera: Kotorski star i kvadranjol, korčulanski gonjaj i kvarta. *Istorijski glasnik*. 1, s. 95-110. ISSN 0021-2644.

BLAGOJEVIĆ, Miloš (1983). Review of the Historical Geography of Medieval Serbia. *Zbornik Istorijskog muzeja Srbije*. Bělehrad, 20, s. 45-126. ISSN 0522-8212.

BLAGOJEVIĆ, Miloš (2010). Historical Geography in the Works of Ljubomir Kovačević: Brskovo and the Branković District. *Glas SANU*. 414(15), s. 29-41. ISSN 0351-7365.

BOAMFĂ, Ionel, UNGUREANU, Alexandru (2019). *Geografie istorică*. Jasy: Editura "Universității Alexandru Ioan Cuza" din Iași. ISBN 9786067145274.

BOIA, Lucian (1985). *Probleme de geografie istorică*. Bukurešť: Tipografia Universitatii Bucuresti.

BOIA, Lucian (2005). *Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze [The Weather in the Imagination]*. Bukurešť: Humanitas. ISBN 9735-011042.

BOTETZAGIAS, Iosif, KOSTOPOULOS, Giorgios (2021). "For the Thorough Conservation of the Forests": A History of Forest Management and Protection in "Old Greece," 1830–1880. *Journal of Modern Greek Studies*. 39, s. 93-116. ISSN 1086-3265.

BOYADZHIEV, Veselin (2016). *Introduction to historical geography*. Sofie: Paradigma. ISBN 978-954-326-267-0.

BRÁZDIL, Rudolf, PFISTER, Christian, WANNER, Heinz, VON STORCH, Hans, LUTERBACHER, Jürg (2005). Historical Climatology in Europe – the State of the Art. *Climatic Change*. 70, s. 363-430. ISSN 1573-1480.

BUSUIOC, Aristita, CAIAN, Mihaela, CHEVAL, Sorin, BOJARIU, Roxana, BORONEANȚ, Constanța, BACIU, Mădălina, DUMITRESCU, Alexandru (2010). *Variabilitatea și schimbarea climei în România*. Bukurešť: Pro Universitaria. ISBN 978-973-129-549-7.

- BUZJAK, Nenad et al. (2011). *Samobor, zemljopisno-povijesna monografija*. Samobor: Meridijani. ISBN 978-953-239-138-1.
- CABADA, Ladislav, KOLARČÍKOVÁ, Markétě (2016). *Balkánské komunismy*. Praha: Libri. ISBN 978-80-7277- 556-9.
- CECIĆ, Ina, JOCIF, Jana (2011). Idrijski potres 26. marca 1511. *Geografski Obzornik*. Lublaň, 58(1), s. 24-29. ISSN 0016-7274.
- CERNOVODEANU, Paul, BINDER, Paul (1993). *Cavalerii apocalipsului. Calamitatile naturale din trecutul Romaniei (pana la 1800)*. Bukurešť: Silex. ISBN 9739647737.
- CĚRABREGU, Muharem (1977). *Kosova në hartat e vjetra: kontribut gjeografisë historike të Kosovës*. Priština: Fakulteti Matematik-Natyror.
- CĚRABREGU, Muharem (1997). *Gjeografia historike e Shqipërisë-Kosova-Çamëria*. New York, 58 s.
- CIK, Nikola (2017). Utjecaj rijeke Drave na naselja u Đurđevečkoj Podravini - primjer sela Brod u 18. i 19. st. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 13, s. 36-46. ISSN 1845-5867.
- CIK, Nikola (2019). Rijeka Drava kao mjesto smrti u 18. i 19. stoljeću (primjeri iz Đurđevečke graničarske pukovnije). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 15, s. 79-91. ISSN 1845-5867.
- CONEA, Ion (1931). *Așezările omenești în depresiunea subcarpatică din Oltenia*. Bul. soc. rom. geogr. 50, s. 333-344.
- CONEA, Ion (1934). *Țara Loviștei: studiu de geografie istorică*. Bul. soc. rom. geogr. 53, s. 1-213.
- CONEA, Ion (1936). *Din geografia istorică și umană a Carpaților*. Bul. soc. rom. geogr. 55, s. 42-118.
- CONEA, Ion (1937a). *Cel dintii hotar politic pe creasta munților Olteniei (1520): prima lui transpunere cartografică*. Bukurešť: Soveja. 17 stran.
- CONEA, Ion (1937b). *Destinul istoric al Carpaților*. Bukurešť. 18 stran.

- CONEA, Ion (1938a). *Cercetări geografice în istoria românilor: pe Olt in Oltenia*. Bukurešť: Monitorul Oficial. 97 stran.
- CONEA, Ion (1938c). *Om și natură în Țara Hațegului*. Sociol. român. 3, s. 447-462.
- CONEA, Ion (1943). *Plaiul și munțele în istoria Olteniei*. Craiova. 15 stran.
- CONEA, Ion (1944b). *Cetățile dace: spațiu și istorie carpatică*. Bukurešť: Luceafărul. 32 stran.
- CONEA, Ion (1993). *Vrancea: Geografie istorica, toponimie si terminologie geografica*. Bukurešť: Editura Academiei Romane. ISBN
- ĆOROVIĆ, Draga, BLAGOJEVIĆ, Ljiljana (2012). Water, society and urbanization in the 19th century Belgrade: Lessons for adaptation to the climate change. *Spatium*. Bělehrad, 28, s. 53-59. ISSN 2217-8066.
- ĆOROVIĆ, Dragana (2018). Nature, landscape, garden: Contemplative influences on the work of Nikola Dobrović. *Kultura*. Bělehrad, 159, s. 234-247. ISSN 0023-5164.
- ČUFAR, Katarina, DE LUIS, Martin, ECKSTEIN, Dieter, KAJFEŽ-BOGATAJ, Lučka (2008). Reconstructing dry and wet summers in SE Slovenia from oak tree-ring series. *International Journal of Biometeorology*. Kent, 52(7), s. 607–15. ISSN 1432-1254.
- DADIĆ, Tamara, TADIĆ, Lidija, BONACCI, Ognjen (2015). Utjecaj Drave i Dunava kroz povijest na poplave u Osijeku. *Hrvatske vode*. Záhřeb, 23(94), s. 287-294. ISSN 1330-1144.
- DELIRADEV, Pavel (1953). *Prinos kŭm istoricheskata geografiya na Trakiya 1*. Sofie: Izdanie na bŭlgarskata akademiia na naukite.
- DELIDAREV, Pavel (1953). *Prinos kŭm istoricheskata geografiya na Trakiya 2*. Sofie: Izdanie na bŭlgarskata akademiia na naukite.
- DEMETRIADES, Euangelos, TSOTSOS, Georgios (2021). *Historikē geōgraphia tēs Thrakēs kata ton 19o aiōna: koinōnia – oikistikos chōros kai synkoinōnies*. Athény: Ekdotikos Oikos. ISBN 9789606560866.

DIKLIĆ, OIga (2018). Forests and dalmatian economy in the writings of Trogir's physiocrats – Petar Nutrizio Grisogono and Ivan Luka Garagnin (18th / 19th century). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 14, s. 174-196. ISSN 1845-5867.

DIMITROV, Stefan (2018). New information about the development of ore-mining in the Bulgarian lands in 15th-16th c. In: *Bulgarie i Bulgarite: bit, duševnost, nacionalna identičnost*. Šumen: Episkop Konstantin Preslavski. ISBN 978-619-201-378-3.

DIMITROV, Stefan (2021). Development of Mining in Sakar Mountain in the 15th and 16th Centuries. Demographic and Economic Characteristics of the Population Engaged in Ore Mining and Metalworking, *Bulgarian Historical Review*. Sofie, 36(3-4), s. 47-108. ISSN 0204-8906.

DINIĆ, Mihailo, ĆIRKOVIĆ, Sima (1978). *Srpske zemlje u srednjem veku: istorijsko-geografske studije*. Bělehrad: Srpska književna zadruga.

DORONDEL, Stefan (2006). *Common Forest, Private Benefits: Access to State and Politics in a Village in Postsocialist Romania*.

DORONDEL, Stefan (2011). The "Voices" of the Romanian Integration Into EU: Land and Environmental Practices in a Village from Dobroudja. *Anthropology of East Europe Review*. Bloomington, 23(2), s. 30-40. ISSN 2153-2931.

DORONDEL, Stefan (2016). *Disrupted Landscapes. State, Peasants, and the Politics of Land in Postsocialist Romania*. Oxford-New York: Berghahn Books. ISBN 978-1-78533-120-6.

DORONDEL, Stefan, SERBAN, Stelu, CAIN, Daniel (2019c). The Play of Islands: Emerging Borders and Danube Dynamics in Modern Southeast Europe (1830–1900). *Environment and History*. 25(4), s. 521-547. ISSN 1752-7023.

ĐURIĆ, Aleksandra (2013). Pet minuta do ponoći: studija o međuovisnosti vremena, okoliša i ljudi u ranom srednjem vijeku na prostoru između Mure i Drave. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 9, s. 5-15. ISSN 1845-5867.

ĐURIĆ, Tomislav; FELETAR, Dragutin; PETRIĆ, Hrvoje (2004). *Općina Gornji Kneginec: povijesno-zemljopisna monografija*. Samobor: Meridijani. ISBN 953-7004-98-8.

FARIČIĆ, Josip (2018). Descriptio silvae – depiction of forests in the croatian littoral in the sixteenth century. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 14, s. 120-135. ISSN 1845-5867.

FELETAR, Dragutin, PETRIĆ, Hrvoje (2007). Donja Dubrava - središte splavarstva na rijeci Dravi. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 3, s. 156-181. ISSN 1845-5867.

FELETAR, Dragutin, PETRIĆ, Hrvoje. (2008). *Općina Đelekovec: povijesno-zemljopisna monografija*. Đelekovec: Meridijani. ISBN 978-953-239-079-1.

FELETAR, Dragutin (2015). *750 godina grada Preloga: 1264.-2014.: povijesno-geografska monografija*. Prelog: Meridijani. ISBN 9789532391862.

FUERST-BJELIŠ, Borna, LOZIĆ, Sanja, PERICA, Dražen (2002). Man and the Environment in the Central Velebit Area – Baške Oštarije and Surroundings. In: BOGNAR, Andrija. *Geomorphology of the Dinaric Mountain Belt in Croatia (Some Examples)*. Záhřeb: Hrvatsko geomorfološko društvo, s. 51-68. ISBN 953-7074-00-5.

FUERST-BJELIŠ, Borna, D'ALESSIO, Giovanni, DIKLIĆ, Olga (2005). Mletački katastar 18. stoljeća i ekohistorijska evaluacija tromeđe. In: PATAFTA, Daniel. *Triplex Confinium (1500.-1800.): Ekohistorija – Zbornik radova*. Split-Záhřeb: Književni krug Split-Závod za hrvatsku povijest Filozofskoh Fakulteta Sveučilište u Zagrebu. ISBN 953-163-170-0, s. 87-100.

FUERST-BJELIŠ, Borna, LOZIĆ, Sanja (2006). Environmental impact and change on the Velebit Mountain, Croatia: an outline of the periodization. In: ARMIERO, Marco. *Views from the South, Environmental Stories from the Mediterranean World (19th-20th centuries)*. Neapol: Consiglio Nazionale delle Ricerche, Istituto di Studi sulle Societa del Mediterraneo, s. 127-139. ISBN 88-8080-068-X.

FUERST-BJELIŠ, Borna, ZUPANC, Ivan (2007). New 18th Century Venetian Border in Croatia and its Spatial and Demographic Implications. *Hrvatski geografski glasnik*. Záhřeb, 69(2), s. 41-52. ISSN 1331-5854.

- FUERST-BJELIŠ, Borna (2018). Deforestacija i reforestacija u hrvatskome dinarskom kršu: Odnosi i implikacije. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 14, s. 136-144. ISSN 1845-5867.
- FUERST-BJELIŠ, Borna, KALE, Jadran (2018). Povijesna dinamika kulturnih krajolika Šibenskog područja. In: *Šibenik od prvog spomena: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "950 godina od prvog spomena Šibenika"*. Šibenik-Záhřeb: Muzej grada Šibenika-Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, s. 545-561. ISBN 978-953-6844-54-8.
- FUERST-BJELIŠ, Borna, GLAMUZINA, Nikola (2021). *The Historical Geography of Croatia. Territorial Change and Cultural Landscapes*. Springer. ISBN 978-3-030-68433-4.
- GISHTI, Engjëll (2021). *Gjeografia historike e Shqipërisë*. Tirana: Kumi. ISBN 978-992-834-0368.
- GLAMUZINA, Nikola, FUERST-BJELIŠ, Borna (2015). *Historijska geografija Hrvatske*. Split: Sveučilište u Splitu. ISBN 9789537395711.
- GOLEC, Boris (2006). Kužna epidemija v Črnomlju v letih 1691-92. Tipičen primer pojavnih oblik in posledic v mestnih okoljih? *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 2, s. 22-37. ISSN 1845-5867.
- GOLEC, Boris (2016). Voda, ogenj in potresi kot zaviralni elementi v razvoju mest in trgov v predmoderni dobi – primer osrednje Slovenske dežele Kranjske. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 12, s. 197-207. ISSN 1845-5867.
- GOLEC, Boris (2022). Kužne epidemije na Dolenjskem med izročilom in stvarnostjo. *Kronika*. 49(1-2), s. 23-64. ISSN 0023-4923.
- GRAHORNIK, Matjaž (2017). The Territory on the right Bank of the Drava between Maribor and Ptuj in miscellaneous sources from the 17th and 18th Century. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 13, s. 25-36. ISSN 1845-5867.
- GRIGOROVA, E. et al. (1978). *Catalogue of earthquakes in Bulgaria and the nearby territories during the period 1st cent. BC-1977*. Sofie: Geofyzikální institut. (nevydáno)

- HADŽI-VASILJEVIĆ, Jovan (1902). *Prilep i njegova okolina: istorijsko-geografska izlaganja*. Bělehrad: Izdanje Čupićeve zadužbine.
- HAIDVOGL, Gertrud, PONT, Didier, ZWITTER, Žiga (2019). The History of Human Use and Interference. Alpine rivers as resource and risk factor. In: *Rivers of the Alps. Diversity in Nature and Culture*. Bern: Haupt, s. 36-44. ISBN 978-3-258-08117-5.
- HERAK, Marijan (1995). *Earthquake Catalog of Croatia and adjacent Regions. Archives of the Andrija Mohorovicic*. Záhřeb: Geophysical Institute. (nevydáno)
- HERAK, Marijan et al. (1996). Revision of the earthquake catalogue and seismicity of Croatia, 1908–1992. *Terra Nova*. Oxford, 8, 86–94. ISSN 1365-3121.
- HERAK, Davorka, SOVIĆ, Ivica, CECIĆ, Ina, HERAK, Marijan (2017). Historical Seismicity of the Rijeka Region (Northwest External Dinarides, Croatia)—Part I: Earthquakes of 1750, 1838, and 1904 in the Bakar Epicentral Area. *Seismological Research Letters*. Albany, 88(3), s. 904-915. ISSN 1938-2057.
- HERAK, Davorka, ŽIVČIĆ, Mladen, SOVIĆ, Ivica, HERAK, Marijan, CECIĆ, Ina (2018). Historical Seismicity of the Rijeka Region (Northwest External Dinarides, Croatia)—Part II: The Klana Earthquakes of 1870. *Seismological Research Letters*. Albany, 89(4), s. 1524-1536. ISSN 1938-2057.
- HERAK, Davorka, ŽIVČIĆ, Mladen, VRKIĆ, Iva, HERAK, Marijan (2020). The Međimurje (Croatia) Earthquake of 1738. *Seismological Research Letters*. Albany, 91(2A), s. 904-915. ISSN 1042-1056.
- HERAK, Marijan, HERAK, Davorka, VRKIĆ, Iva, ŽIVČIĆ, Mladen (2021). Earthquakes of 1838 and 1839 in the Slovene Hills (Slovenia)-Međimurje (Croatia) area. *Geofizika*. Záhřeb, 38(1), s. 37-59. ISSN 0352-3659.
- HERAK, Marijan, HERAK, Davorka, ŽIVČIĆ, Mladen (2022). Which one of the three latest large earthquakes in Zagreb was the strongest – the 1905, 1906 or the 2020 one? *Geofizika*. Záhřeb, 38(2), s. 117-146. ISSN 0352-3659.
- HOLJEVAC, Željko (2005). Ljudi, voda i prirodna sredina na Triplex confiniumu: Vukasovićeve i Hacquetove ekohistorijske opservacije u Lici i Krbaviu drugoj polovici 18. stoljeću. In: PATAFTA, Daniel. *Triplex Confinium*

(1500.-1800.): *Ekohistorija – Zbornik radova*. Split-Záhřeb: Književni krug Split-Závod za hrvatsku povijest Filozofskog Fakulteta Sveučilište u Zagrebu. ISBN 953-163-170-0, s. 145-157.

HOLJEVAC, Željko (2011). O mlinovima i mlinarenju na Dravi potkraj 18. i početkom 19. stoljeća. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 7, s. 110-115. ISSN 1845-5867.

HOXHA, Artan (2018). Exploiting and conserving: forests, nation, and strategies of development in 20th century Albania. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 14, s. 145-167. ISBN 1845-5867.

HOXHA, Artan R. (2021). *Tharja e kënetës së Maliqit dhe ndërtimi i regjimit komunist në periferi të Shqipërisë*. Tirana: Onufri. ISBN 978-9928-354-05-1.

HOZJAN, Andrej (2013). River Mura in Slovenia in modern times (Summary). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 9, s. 16-27. ISSN 1845-5867.

HRABAK, Bogumil (1967). Prethodna procena klimatskih perioda na Balkanu i okolnim morima i oblastima 1450–1600. *Зборник Филозофског факултета у Приштини [Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini]*. Kosovska Mitrovica, IV-B, s. 15–37. ISSN 0522-8484.

HRADEČNÝ, Pavel, HLADKÝ, Ladislav (2008). *Dějiny Albánie*. Praha: NLN. ISBN 978-80-7106-939-3.

HRADEČNÝ, Pavel et al. (2015). *Dějiny Řecka*. Praha: NLN. ISBN 978-80-7422-456-0.

HUGHES, Donald (2005). *The Mediterranean – An Environmental History*. Santa Barbara: ABC-CLIO. ISBN 978-1576078105.

CHRISTOV, Ivan (2002). *Pŭtishta i kraĭpŭtni sŭorŭzheniia v Khemus: prinos kŭm istoricheskata geografiia na drevna Trakiia*. Tŭrnovo: Faber. ISBN 9789547751040.

ĪNALTEKIN, Birol (2016). *Emergence od Albanian Environmental Movements*. Diplomová práce. Tirana: Epoka University. Department of Political Science and International Relations.

- JANČÍK, Drahomír (1990). *Německo a Malá dohoda*. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica. Monographia CXXXIV. ISSN 0567-8307.
- JELENIĆ, Marko (2016). The Climatic and Agricultural Aspects of the Proliferation of Banditry in Istria 1813-1825 (Summary). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 12, s. 5-14. ISSN 1845-5867.
- JELENIĆ, Marko (2017). The Development of Shipbuilding in Rovinj in the second and third Decades of the 19th Century. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 13, s. 56-66. ISSN 1845-5867.
- JELIŠ, Danijel (2020). *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest. ISBN 9789538102219.
- JUKOPILA, Danijel (2013). Rijeka Mura – čimbenik oblikovanja regionalnog identiteta. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 9, s. 56-66. ISSN 1845-5867.
- KALLIGEROS, Emmanouel (2011). *Kythēraika topōnymia: historikē geōgraphia tōn Kythērōn*. Athēna: Hetaireia Kythēraikōn Meletōn. ISBN 9789608855472.
- KATZ, Vera, LIČINA RAMIĆ, Aida (2017). Velike poplave u Doboju i Olovu – primjer iz maja 1965. godine. *Historijsko misao*. Tuzla, III(3), s. 321-376. ISSN 2303-8543.
- KLAIĆ, Vjekoslav (1889). *Kosovo – geografsko-historijske crtice*. Záhřeb.
- KLEMENČIĆ, Mladen (1992). *Baranja, povjesno-geografski pregled*. Záhřeb: Sveučilište u Zagrebu.
- KNEZOVIĆ, Marin (2008). Šuma i šumsko drveće u hrvatskim ranosrednjovjekovnim ispravama - činitelj koji nedostane. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 4, s. 52-63. ISSN 1845-5867.
- KNEZOVIĆ, Marin (2012). "Duga" Hrvatska – morska obala, otoci i ostali elementi obalne razvedenosti u ranosrednjovjekovnim hrvatskim ispravama. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 8, s. 73-79. ISBN 1845-5867.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, WAGNER, Elizabeta (2007). Vodenice u Hrvatskoj (18. - 20. stoljeće) kao primjer odnosa između ljudi i rijeka/potoka. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 3, s. 83-120. ISSN 1845-5867.

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira (2008). Kratak osvrt na povijest šuma Hrvatske i Slavonije od 1850. godine do Prvoga svjetskog rata. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 4, s. 71-93. ISSN 1845-5867.

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira (2009). Lov i plemstvo u Hrvatskoj i Slavoniji. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 5, s. 44-58. ISSN 1845-5867.

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, WAGNER, Elizabeta (2019). Mlinari i vodeničari na području varaždinskog, ludbreškog, koprivničkog i đurđevačkog kotara 1891. godine. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 15, s. 125-138. ISSN 1845-5867.

KOLAR, Nataša (2011). Plovba po Dravi na ptujskom območju od 15. stoljetja do konca 19. stoljetja. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 7, s. 101-110. ISSN 1845-5867.

KOLAR, Nataša (2017). Vzpon in zaton Ptujске usnjarske četrti ob reki Dravi. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 13, s. 47-56. ISSN 1845-5867.

KOLAR, Nataša (2019). Ptuj – managing and protecting the town from 1800 to 1914. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 15, s. 66-78. ISSN 1845-5867.

KOLAR, Nataša (2020). Extraordinary winter weather events in the area of Ptuj from 1700 to 1941. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 16, s. 116-132. ISSN 1845-5867.

KOMUŠANAC, Monika, ŠTERC, Stjepan (2010). Historijska geografija – temeljni identitet geografske discipline. *Hrvatski geografski glasnik*. Záhřeb, 72(2), s. 123-139. ISSN 1331-5854.

KOMUŠANAC, Monika (2013). Teorijske postavke primjenjivosti historijskogeografskih spoznaja. *Hrvatski geografski glasnik*. Záhřeb, 75(2), s. 81-100. ISSN 1331-5854.

KORIĆ, Elma (2020). *Bosna i Hercegovina na starim osmanskim kartama*. Sarajevo: Orijentalni Institut, Univerzitet u Sarajevu. ISBN 9789958626500.

KOŠIR, Matevž, CECIĆ, Ina, ŽIVČIĆ, Mladen (2011). Potres 26. marca 1511 v luči novih raziskav. *Idrijski razgledi*, 56, s. 99-104. ISSN 0019-1523.

- KOUBA, Miroslav (2012). Antické labyrinty moderní makedonské identity. In: FATKOVÁ, Gabriela et al. *Balkán a nacionalismus. Labyrintem nacionální ideologie*. Brno: Porta Balkanica. ISBN 978-80-904846-4-1.
- KOUTAVA-DELEVORIA, Varvara (1991). *Ho geōgraphikos kosmos Kōnstantinou tou Porphyrogennētou*. Athény. ISBN 9789608520264.
- KOZLIČIĆ, Mithad, FARIČIĆ, Josip (2004). The significance of Sv. Andrija Island (Svetac) on a sailing route across the Adriatic presented on old geographical maps. *Geoadria*. Zadar, 9(1), s. 33-49. ISSN 1848-9710.
- KRZNAR, Tomislav (2009). Utjecaj lova na razvoj čovjeka. Pokušaj ekohistorijskog uvida. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 5, s. 59-77. ISSN 1845-5867.
- KUŽIĆ, Krešimir (1999). Zabilježbe o „malom ledenom dobu“ i njegovim posljedicama u hrvatskim krajevima. *Povijesni prilozi*. Záhřeb, 18, s. 373-404. ISSN 1848-9087.
- KUŽIĆ, Krešimir (2006). Atmospheric Effects of the Laki Eruption A.D. 1783 in Croatia. *Geoadria*. Zadar, 11(2), s. 3-15. ISSN 1848-9710.
- KUŽIĆ, Krešimir (2007). The impact of two volcano eruptions on the Croatian lands at the beginning of the 19th century. *Hrvatski meteorološki časopis*. Záhřeb, 42, s. 15-39. ISSN 1330-0083.
- KUŽIĆ, Krešimir (2012a). Thunderstorms, lightning strikes, and St. Elmo's fire in the Croatian littoral regions (14th-18th cent.). *Hrvatski meteorološki časopis*. Záhřeb, 47, s. 69-97. ISSN 1330-0083.
- KUŽIĆ, Krešimir (2012b). Utjecaj erupcije vulkana Kuwae 1452.-1453. na hrvatske zemlje. In: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*. Záhřeb, 30, s. 109-121. ISSN 1848-896X.
- KUŽIĆ, Krešimir (2013). The consequences of the Huaynaputina volcano eruption of 1600 on the croatian lands (Summary). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 9, s. 97-113. ISSN 1845-5867.

KUŽIĆ, Krešimir (2014). Climatic extremes in Croatian lands from the beginning of the 7th century to 1104 and their consequences. *Starohrvatska prosvjeta*. Split, III(41), s. 99-123. ISSN 0351-4536.

KUŽIĆ, Krešimir (2015). Jabuka Island in the notes of Adriatic Sea travelers from 14 th TO 17 th century – name and shape. *Geoadria*. Zadar, 20(2), s. 149-173. ISSN 1848-9710.

KUŽIĆ, Krešimir (2018). Forest or vegetation shroud on Adriatic islands, according to foreign travel writers (15th – 17th century). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 14, s. 99-119. ISSN 1845-5867.

KUŽIĆ, Krešimir (2020). Examples of the bura wind effects in the eastern Adriatic area according to chronicles, travelogues, and military reports (15th century-18th century). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 16, s. 55-80. ISSN 1845-5867.

LESKOVEC, Vlatka (2012). Hrvatske rijeke u etnografsko – topografsko – statističkim studijama iz prve polovine 19. stoljeća. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 8, s. 67-72. ISSN 1845-5867.

LUCIĆ, Ivo (2012). Trebišnjica. Trebišnjica. Jučer najveća ponornica, danas tvornica struje, sutra...? (Summary). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 8, s. 14-28. ISSN 1845-5867.

LUČIĆ, Josip et al. (1989). *Otok Lokrum. Ekološke monografije*. Záhřeb: Hrvatsko ekološko društvo.

MAGINA, Adrian (2015). From swamp to Blessed Land: transforming medieval landscape in the Banat. *Banatica*. Reșița, 25, s. 115-121. ISSN 1222-0612.

MAHERAS, P., XOPLAKI, E., KUTIEL, H. (1999). Wet and Dry Monthly Anomalies Across the Mediterranean Basin and their Relationship with Circulation, 1860-1990. *Theoretical and Applied Climatology*. Vídeň, 64, s. 189-199. ISSN 0177-798X.

MALAJ, Edmond (2015). *Drishti. Historie dhe fizionomia e një qyteti mesjetar shqiptar*. Tirana: Qendra e Studimeve Albanologjike. ISBN 978-9928-141-43-9.

- MANTSANGOURAS, Ioannis, NASTOS, Panagiotis, BLUESTEIN, Howard, SIOUTAS, Michaelis (2014). A climatology of tornadic activity over Greece based on historical records. *International Journal of Climatology*. Reading, 34(8), s. 2538-2555. ISSN 1097-0088.
- MARKOVIĆ, Mirko (1998). *Descriptio Bosnae & Hercegovinae: Bosna i Hercegovina na starim zemljovidima*. Záhřeb: AGM. ISBN 9789531740913.
- MATJAŽ, Matja (2013). Srednjoveške računске knjige kot vir za okoljsko zgodovino. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 9, s. 81-96. ISSN 1845-5867.
- MAUCH, Christof (2017). Co jsou to environmentální dějiny a proč se jimi zabývat. *Soudobé dějiny*. Praha, 24(1-2), s. 9-18. ISSN 1210-7050.
- MIDŽIĆ, Fikret (2010). *Granice i teritoria Bosne i Hercegovine od Karlovačkog mira do kraja Prvog svjetskog rata na starm geografskim kartama (1699-1918)*. Bihać: Društvo arhivskih radnika USK. ISBN 9789958803024.
- MIHELIĆ, Darja (1983). Bamberški gozdni red za Kanalsko dolino in Koroško iz 1584. *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae: časopis za ekonomsku povijest Jugoslavije*. 10(1), s. 51-58. ISSN 0350-3631.
- MIHELIĆ, Darja (1987). Ribolov na srednjeveškem piranskem področju. *Arhivi*. Lublaň, 10(1-2), s. 9-12. ISSN 0351-2835.
- MIHELIĆ, Darja (2007). *Ribič, kje zdaj tvoja barka plava?: piransko ribolovno območje skozi čas*. Koper: Univerza na Primorskem. ISBN 978-961-6033-94-7.
- MIHELIĆ, Darja (2008). Usoda gozdov na slovenskem do 16. stoletja. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 4, s. 27-51. ISSN 1845-5867.
- MIHELIĆ, Darja (2009). Načrt sistematične agrarne kolonizacije v srednjem veku (Piran, začetek 14. stoletja). *Kronika*. Lublaň, 57, s. 51-62. ISSN 0023-4923.
- MIHELIĆ, Darja (2018a). Po sledih zapisov o preteklosti trte, grozdja in vina na stičišču Alp in Jadrana. *Kronika*. Lublaň, 66(1), s. 5-22. ISSN 0023-4923.
- MIHELIĆ, Darja (2018b). Zgodba o vinu s poudarkom na teranu. *Zgodovina za vse*. Lublaň, 25(1), s. 81-101. ISSN 1318-2498.
- MIŠIĆ, Siniša (1995). *Lov u srednjovekovnoj Srbiji*.

- MIŠIĆ, Siniša (1996). *Humska zemlja u srednjem veku*. Bělehrad: DBR International Publishing. ISBN 978-867-993-0132.
- MIŠIĆ, Siniša (2003). Teritorijalno-upravna organizacija Polimja (XII-XIV vek). In: ŽIVKOVIĆ, Tibor. *Kralj Vladislav i Srbija XIII veka*. Bělehrad: Istorijски institut, s. 73-87. ISBN 867-743-030X.
- MIŠIĆ, Siniša (2005). Naseljenost Polimlja u srednjem veku. *Mileševski zapisi*. Bělehrad, 6, s. 63-78. ISSN 0354-6926.
- MIŠIĆ, Siniša (2006a). Istoriografija o prostoru Hercegovine u srednjem veku. In: *Srpska proza danas: Hercegovina i srpski jezik u istoriografskim i književnim djelima XIX i XX vijeka*. Bileća-Gacko: Prosvjeta, s. 181-188. ISBN 9789993890065.
- MIŠIĆ, Siniša (2006b). Humska zemlja, naziv i župe. In: ĆOSOVIĆ, Stevo. *Episkopija zahumsko-hercegovačka*. Bělehrad: Svjet knjige, s. 39-73. ISBN 978-867-396-1361.
- MIŠIĆ, Siniša (2007a). Gradovi i trgovi gornjeg Polimlja u srednjem veku (problem deurbanizacije i urbanizacije). *Mileševski zapisi*. Bělehrad, 7, s. 119-125. ISSN 0354-6926.
- MIŠIĆ, Siniša (2010). Polimlje i Potarje u potisima XVI i XVII veka. *Glasnik Zavičajnog muzeja*. Pljevlja, 7, s. 19-27. ISSN 1450-8559.
- MIŠIĆ, Siniša (2014). *Istorijaska geografija srpskih zemalja od 6. do polovine 16. veka*. Bělehrad: Magelan Pres. ISBN 978-868-887-3178.
- MIŠIĆ, Siniša (2017). *Moravska Srbija: Istorija i istorijaska geografija*. Bělehrad: Evoluta.
- MIŠIĆ, Siniša (2018a). Teritorijalno-upravna organizacija Rudnika i okoline (12-15. vek). In: *Rudnik i Venčac sa okolinom u srednjem veku i ranoj moderni*. Aranđelovac: Narodni muzej, s. 7-14.
- MIŠIĆ, Siniša, KOPRIVICA, Marija (2018b). *Šumadija u XV veku*. Bělehrad: Centar za istorijasku geografiju i i istorijasku demografiju.
- MIŠIĆ, Siniša (2019). *Srpsko selo u srednjem veku*. Bělehrad: Evoluta.

- MIŠUR, Ivo (2021). Poplave u Metkoviću 1871.-2013. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 17, s. 109-121. ISSN 1845-5867.
- MLINARIĆ, Dubravka (2009). Privatni projekti isušivanja i melioracije tla u Dalmaciji i Istri od ranoga novog vijeka do 20. stoljeća. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 5, s. 136-157. ISSN 1845-5867.
- MORAVČIKOVÁ, Michaela, CÍFERSKÁ, Mária (2007). Náboženstvá na Balkáne – Religions in the Balkans. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví. ISBN 978-80-89096-27-5.
- MRGIĆ, Jelena (2007). „Let it be known when ashes fell from the sky” – The Eruption of Vesuvius 1631 AD and the Balkan lands. *Etudes Balcanique*. Sofia, 3, s. 107-113. ISSN 2102-5525.
- MRGIĆ, Jelena (2010). Some Considerations on Woodland Resource in the Medieval Serbia and Bosnia’. *Beogradski Istorijski Glasnik*. Bělehrad, 1, s. 87-101. ISSN 2334-8801.
- MRGIĆ, Jelena (2011a). Climate Impact on Agricultural Production in Pre-Industrial Society – Some Indications from 16th century Ottoman Bosnia. In: ČAUŠEVIĆ, Ekrem, MOAČANIN, Nenad, KURSAR, Vjeran. *Ottoman Studies in Transformation. Papers from CIEPO 18*. Berlin: LIT Verlag, s. 717-726.
- MRGIĆ, Jelena (2011b). Wine or raki – The Interplay of Climate and Society in the Early Modern Ottoman Bosnia. *Environment and History*. 17(4), s. 613-637. ISSN 1752-7023.
- MRGIĆ, Jelena (2013). *Land and People – From the Environmental History of the Western Balkans*. Bělehrad: Equilibrium. ISBN: 978-86-82937-13-5.
- MRGIĆ, Jelena, DRAŽETA, Bogdan (2020). Seeing, sensing, and de/scribing – narratives on weather and climate in preindustrial Serbia and Bosnia-Herzegovina. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 16, s. 184-200. ISSN 1845-5867.
- MUJANOVIĆ, Mihađ (2019). *I zemlja se potrese. Odjek zemljotresa u Skoplju 1963. godine i Bosanskoj krajini 1969. godine*. Sarajevo: Udruženje za modernu historiju. ISBN 9789926830663.

MÜNSTER, Daniel, MÜNSTER, Ursula, DORONDEL, Stefan (2012). Of Fields and Forests: The Contested Environments of Agrarian Change and Forest Conservation. *RCC Perspectives*. Mnichov, 5, s. 13-22. ISSN 2190-5088.

NOVAKOVIĆ, Relja (1981). Gde se nalazila Srbija od VII do XII veka: istorijsko-geografsko razmatranje: problemi i znanja. Bělehrad: *Istorijski institut*.

OBADIĆ, Ivan (2009). Bibliografija ekohistorije i ekonomske povijesti grada Varaždina i njegove okolice. *Ekonomika i ekohistorija*. Záhřeb, 5, s. 210-225. ISSN 1845-5867.

OGRIN, Darko (2002). Dry and wet years in submediterranean Slovenia from the 14th to the mid-19th century. *Acta Univ. Palacki. Olomuc. Fac. Rer. Nat. – Geographica*. Olomouc, 37, s. 55-62. ISSN 1212-2157.

OLTEANU, Tina, BEYERLE, Shaazka (2017). The Romanian People Versus Corruption. The Paradoxical Nexus of Protest and Adaptation. *Partecipazione e conflitto*. Salento, 10(3), s. 797-825. ISSN 1972-7623.

OMEROVIĆ, Enes S., DURANOVIĆ, Amir, DUPANOVIĆ, Dino, RAMIĆ LIČINA, Aida, KATZ, Vera (2017). *POPLAVA, ZEMLJOTRES, SMOG: Prilozi ekohistoriji Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću*. Zbornik radova. Sarajevo: Udruženje za modernu historiju. ISBN 978-9926-8082-7-3.

ONCESCU, Mihnea-Corneliu (1999). The Romanian earthquake catalogue between 984-1997. In: Wenzel, F., Lungu, D. *Contributions from the First International Workshop on Vrancea Earthquakes*. Bucharest, November 1-4, 1997, Kluwer Academic Publishers, s. 43-48.

OSN (2012). *Albania: Environmental Performance Reviews*. Ženeva: OSN. ISBN 978-92-1-117061-0.

PANAIT, Panait (2003). *Geografie istorică română*. Bukurešť: Universitatea Creștina „Dimitrie Cantemir“.

PANTELIĆ, Dušan (1951). *Popis pograničneh nachija Srbije posle Požarevačkog mira*. Spomenik SAN XCVI.

PAPAZACHOS, Vassilis, PAPAZACHOU, C. (2003). *Oi seismoi tés Elladas*. Soluň: Ziti Publications. ISBN 9789604314164.

- PAŠIĆ, Ema, PAŠIĆ, Dina, PETRIĆ, Hrvoje (2020). Impacts of the volcanic eruptions of Vesuvius (1771) and Icelandic Laki fissure eruption (1783-1784) on the Bosnian Eyalet in the northwestern part of Ottoman Empire. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 16, s. 133-145. ISSN 1845-5867.
- PAŠIĆ, Ema, PAŠIĆ, Dina (2021). Na sučelju urbanog razvitka i ekstremnog događaja: Sarajevo i poplave rijeka Miljacke i Željeznice 1968. godine. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 17, s. 95-108. ISSN 1845-5867.
- PATAFTA, Daniel (2005). *Triplex Confinium (1500.-1800.): Ekohistorija – Zbornik radova*. Split-Záhřeb: Književni krug Split-Závod za hrvatsku povijest Filozofskoh Fakulteta Sveučilište u Zagrebu. ISBN 953-163-170-0.
- PAVIĆ, Hrvoje (2017). City in Drava – 1965 Drava Flood in Osijek (Summary). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 13, s. 63-72. ISSN 1845-5867.
- PAVIĆ, Hrvoje (2021). Poplava Dunava 1965. godine – pogled s hrvatske strane. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 17, s. 83-94. ISSN 1845-5867.
- PENZAR, Ivan (1979). Krčelićeve bilješke o vremenu iz sredine 18.-tog stoljeća. *Vijesti iz Hidrometeorološke službe Narodne Republike Hrvatske*. Záhřeb, 29(4), s. 22-23.
- PENZAR, Ivan, PENZAR, Branka, JURAS, Josip, MARKI, Antun (1992a). Brief review of the climatic fluctuations recorded in Zagreb between 1862 and 1990. *Geofizika*. Záhřeb, 9(1), s. 57-67. ISSN 0352-3659.
- PERSOIU, Ioana, PERSOIU, Aurel (2018). Flood events in Transylvania during the Medieval Warm Period and the Little Ice Age. *The Holocene*. Swansea, 29(1), s. 85-96. ISSN 1477-0911.
- PETRIĆ, Hrvoje (2000). *Općina i župa Drnje. Historijsko-geografska monografija*. Drnje: Meridijani. ISBN: 953-6235-65-x.
- PETRIĆ, Hrvoje (2005a). *Koprivnica u 17. stoljeću. Okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu*. Koprivnica: Meridijani. ISBN 953-239-021-9.

- PETRIĆ, Hrvoje (2005b). Utjecaj rijeke na pogranična naselja. Primjer rijeke Drave u 18. i 19. stoljeću. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 1, s. 37-62. ISSN 1845-5867.
- PETRIĆ, Hrvoje (2005c). A Man and His Environment, on the Border between Habsburg and Ottoman Empires; Podravina (the River Drava Valley) at Crossroads with Multiple Borders in Early Modern Period. *Podravina*. Samobor, 7, s. 180-190. ISSN 1333-5286.
- PETRIĆ, Hrvoje (2005d). Odnos čovjeka i okoliša na višegraničju; Torčanska Podravina tijekom druge polovice 18. stoljeća. In: PATAFTA, Daniel. *Triplex Confinium (1500.-1800.): Ekohistorija – Zbornik radova*. Split-Záhřeb: Književni krug Split-Závod za hrvatsku povijest Filozofskoh Fakulteta Sveučilište u Zagrebu. ISBN 953-163-170-0, s. 403-418.
- PETRIĆ, Hrvoje (2006a). Gospodarstvo na pograničnom području u 17. stoljeću: primjer Koprivnice. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*. Varaždin, 16-17(1), s. 227-258. ISSN 0352-9509.
- PETRIĆ, Hrvoje (2006b). O tipovima seoskih naselja (i njihovu okolišu) u varaždinskoj i koprivničkoj regiji u 18. i 19. stoljeću. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 2, s. ISSN 1845-5867.
- PETRIĆ, Hrvoje, OBADIĆ, Ivan (2007). Drava River Flooding in Varaždin and Koprivnica Parts of Podravina (Drava River Region – between Croatia and Hungary) in the Period 17th-19th Century. *Podravina*. Samobor, 6(12), s. 136-147. ISSN: 1333-5286.
- PETRIĆ, Hrvoje (2009). Fire and urban environment in early modern cities and towns of Croatian and Slavonnian kingdom (Varaždin, Križevci, Koprivnica, Zagreb). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 5, s. 158-191. ISSN 1845-5867.
- PETRIĆ, Hrvoje (2010). Hills of Kalnik in Early Modern Age: Contributions to Environmental History, *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 6, s. 36-54. ISSN 1845-5867.
- PETRIĆ, Hrvoje (2011). Rijeka Drava od štajersko-hrvatske granice do ušća u Dunav početkom 1780-ih godina. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 7, s. 49-63. ISSN 1845-5867.

- PETRIĆ, Hrvoje (2012a). Environmental History in Croatian Historiography. *Environment and History*. Cambridgeshire, 18(4), s. 623-627. ISSN 1752-7023.
- PETRIĆ, Hrvoje (2012b). *Frontier Societies and the Environment. Varaždin Generalate (Slavonian Military Frontier) and Križevci County in the 17th Century*. Samobor-Záhřeb: Meridijani. ISBN 978-953-239-142-8.
- PETRIĆ, Hrvoje (2013a). Neka razmišljanja o "malom ledenom dobu" i mogućim utjecajima na Podravinu. *Podravski zbornik*. Koprivnica, 39, s. 37-48. ISSN 2718-3343.
- PETRIĆ, Hrvoje (2013b). Poplave i pogranična naselja od 17. do 19. stoljeća – primjer rijeke Drave. In: *Bertošin zbornik: zbornik u čast Miroslava Bertoše*. Pula-Pazin: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Držabni arhiv u Pazinu s. 413-429. ISBN 978-953-7640-15-6.
- PETRIĆ, Hrvoje, ŽEBEC ŠILJ, Ivana (2017). *Environmentalism in Central and South Eastern Europe: historical perspectives*. London: Lexington Books. ISBN 978-1498527644.
- PETRIĆ, Hrvoje, CIK, Nikola (2021). Contributions to the knowledge of the river Drava flood in 1827. godine. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 17, s. 15-33. ISSN 1845-5867.
- PISK, Silvija (2008). Šuma i drveće u latinskim srednjovjekovnim dokumentima: primjer moslavačkog kraja. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 4, s. 64-70. ISSN 1845-5867.
- PLASARI, Aurel (2020). *Arbni historik, gjeografik, kishtar dhe politik*. Tirana: Akademia e Shkencave e Shqipërisë. ISBN 978-9928-313-44-7.
- POPOVIĆ, Mihailo, ZERVAN, Vratislav, FILIPOSKI, Toni (2020). On the relationship between titles and spaces: A case study on Macedonia under King and Emperor Stefan Dušan (1331-1355). In: *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*. Sofie, s. 61-102. ISSN 0584-9888.
- PRIFTI, Kristaq (2017). *Gjenocidi dhe komplotet antishqiptare të serbomëdhenjëve*. Tirana: Akademia e Shkencave e Shqipërisë. ISBN 978-9928-237-34-7.

- RADOVANOVIĆ, S. (2006). Reka Mura v 16. in 17. stoletju: Meja, spori, poplave, jezovi, plovba, mlini... *Zgodovinski listi*, 14, s. 7-33. ISSN 2536-3956.
- RAŠKOVIĆ, Dušan (2021a). Arheološka topografija i istorijska geografija centralnog Pomoravlja u ranovizantijskom periodu. In: RAKOCIJA, Miša. *Niš and Byzantium XIX*. Niš. ISBN 978-86-6101-209-9.
- RAŠKOVIĆ, Dušan, ĐOKIĆ, Nebojša (2021b). *Aleksinac i okolina u prošlosti 500 godina od prvog pisanog pomena 1516-2016*. Aleksinac.
- REPASIS, C. C., SCHUURMANS, C. J. E., ZEREFOS, Christos, ZIOMAS, J. (1989). A note on the frequency of occurrence of severe winters as evidenced in monastery and historical records from Greece during the period 1200–1900 A.D. *Theoretical and Applied Climatology*. Vídeň, 39(4), s. 213-217. ISSN 0177-798X.
- RIBAR, Vladimir (1982). Seizmičnost Slovenije. Ljublaň: Seizmološki zavod SR Slovenije.
- ROKSANDIĆ, Drago (2000). *Dinara kao ekohistorijski problem - ranonovovjekovni kartografski aspekti*. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Záhřeb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagreba, s. 333-343. ISSN 0353-295X.
- ROKSANDIĆ, Drago (2007). Posavska krajina/granica od 1718. do 1739. godine. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 3, s. 62-82. ISSN 1845-5867.
- ROKSANDIĆ, Drago (2011). Drava u očima jozefinista. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 7, s. 18-37. ISSN 1845-5867.
- ROKSANDIĆ, Drago (2018). *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu: ekohistorijski ogleđi*. Samobor: Meridijani. ISBN 9789532392098.
- RUS, Dorin-Ioan (2017). *Wald- Und Ressourcenpolitik Im Siebenbuergen Des 18. Jahrhunderts*. Frankfurt nad Mohanem: Peter Lang GmbH. ISBN 9783631698679.
- RYCHLÍK, Jan et al. (2009). *Mezi Vidní a Cařihradem. Utváření balkánských národů*. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7021-957-7.
- SERBAN, Stelu (2012). "Strategies of existence in rural Romania. Socialism, post-socialism, and social security". *Revue des études sud-est Européennes*. Bukurešť, 60(1-4), 2012, s. 339-350. ISSN 0035-2063.

- SIKOR, Thomas, DORONDEL, Stefan, STAHL, Johannes, XUAN TO (2017). *When Things Become Property: Land Reform, Authority and Value in Postsocialist Europe and Asia*. Oxford and New York: Berghahn Books. ISBN 978-1-78533-451-1.
- SINDIK, Ilija (1923). O naseljima i migracijama u Dubrovniku i okolini. *Glasnik Geografskog društva*. Bělehrad, 9, s. 37-56. ISSN 0350-3593.
- SINDIK, Ilija (1927). Kornelijesa karta Boke Kotorske (prilod istorijskoj kartografiji Balkanskog poluostrva). *Glasnik Geografskog društva*. Bělehrad, 13, s. 86-93. ISSN 0350-3593.
- SINDIK, Ilija (1949). Archivska građa u Boki Kotorskoj. *Istoriski časopis*. Bělehrad, 1(1948), s. 367-375.
- SINDIK, Ilija (1950). *Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stoleća*. Bělehrad: Naučna knjiga.
- SINDIK, Ilija (1951a). On the tasks of historical geography. *Istoriski časopis*. 2(1949-1950), s. 175-182.
- SINDIK, Ilija (1951b). Arhivska građa u crnogorskom Primorju. *Istoriski časopis*. 2(1949-1950), s. 323-327.
- SLUKAN-ALTIĆ, Mirela (2005a). Bibliografija radova iz socioekonomske historije i ekohistorije 1977. - 2001. Izdanja arhiva Republike Hrvatske. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 1, s. 151-179. ISSN 1845-5867.
- SLUKAN-ALTIĆ, Mirela (2005b). Komparativna analiza kulturnog pejsaza ruralnih naselja mletačke i habsburške krajine. In: PATAFTA, Daniel. *Triplex Confinium (1500.-1800.): Ekohistorija – Zbornik radova*. Split-Záhřeb: Književni krug Split-Závod za hrvatsku povijest Filozofskoh Fakulteta Sveučilište u Zagrebu. ISBN 953-163-170-0, s. 65-86.
- SLUKAN-ALTIĆ, Mirela (2006a). *Povijesna geografija Kosova*. Záhřeb: Golden Marketing – Tehnička knjia. ISBN 953-212-234-6.
- SLUKAN-ALTIĆ, Mirela (2006b). *Razvoj gradova oko rijeke Krke. Građa i prilozi za povijest Dalmacije*. Split, 21, s. 207-248. ISSN 0351-4307.

- SLUKAN-ALTIĆ, Mirela (2007). Krka kao razdjelnica velikaških gradova Šubića i Nelipića na karti Matea Pagana nastaloj oko 1522. godine. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 3, s. 51-61. ISSN 1845-5867.
- SLUKAN-ALTIĆ, Mirela (2008b). Razvoj i gradnja Varaždina u 16. stoljeću. *Podravina*. Samobor, 14, s. 75-88. ISSN 1333-5286.
- SLUKAN-ALTIĆ, Mirela (2009a). Utjecaj rijeke Kupe na lokaciju i urbani razvoj vojnog Siska. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 5, s. 124-135. ISSN 1849-0190.
- SLUKAN-ALTIĆ, Mirela (2009b). Povijest regulacije rijeke Krke i njezini ekohistorijski aspekti. *Godišnjak Titius*. Split, 2(2), s. 73-85. ISSN 1847-0742.
- SLUKAN-ALTIĆ, Mirela (2014). Historijsko-geografska osnova razvoja Pazina: kartografska analiza. *Tabula*. Pula, 12, s. 217-232. ISSN 1849-1685.
- STANKOVIĆ, Stevan (2021). Written word of Pavle M. Vujević. Zbornik radova: *Geografski fakultet Univerziteta v Beogradu*. Bělehrad, 69, s. 84. ISSN 2334-9441.
- SUBOTIĆ, Jelena (2013). Stories States Tell: Identity, Narrative, and Human Rights in the Balkans. *Slavic Review*. 72(2), s. 306-326. ISSN 2325-7784.
- SULSTAROVA, Eduard, KOČIAJ, Siasi (1975). *Katalogu i tërmetëve të Shqipërisë*. Tirana: Akademia e Shkencave, Qendra Sizmologjike.
- SUROVČÁK, Martin (2013). *Základy albanistiky*. Brno: MUNI. ISBN 978-80-210-6587-1.
- ŠESTÁK, Miroslav et al. (1998). *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: NLN. ISBN 80-7109-266-9.
- ŠIMETIN ŠEVGIĆ, Nikolina, ŠUTE, Ivica (2021). »Pola grada pod vodom«. Zbrinjavanje stradalih od poplave u Zagrebu 1964. godine, te plan za daljnju obnovu. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 17, s. 66-82. ISSN 1845-5867.
- ŠKULJEVIĆ, Krešimir (2021). Poplave Save u Brodskoj Posavini 1878. godine. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 17, s. 34-50. ISSN 1845-5867.
- ŠTEFANEC, Nataša (2005). Trgovina drvetom na Triplex Confiniumu ili kako izvućinovac iz senjskih šuma (1600-1630)? In: PATAFTA, Daniel. *Triplex*

Confinium (1500.-1800.): Ekohistorija – Zbornik radova. Split-Záhřeb: Književni krug Split-Závod za hrvatsku povijest Filozofskoh Fakulteta Sveučilište u Zagrebu. ISBN 953-163-170-0, s. 337-364.

ŠUŠNJARA, Snježana (2005). Izvori bosanskih franjevaca o prirodnim nepogodama u Bosni i na Tromeđi u 18. stoljeću. In: PATAFTA, Daniel. *Triplex Confinium (1500.-1800.): Ekohistorija – Zbornik radova*. Split-Záhřeb: Književni krug Split-Závod za hrvatsku povijest Filozofskoh Fakulteta Sveučilište u Zagrebu. ISBN 953-163-170-0, s. 109-124.

ŠUTE, Ivica (2009). Hrvatska seljačka lovačka društva i organizacija lova u drugoj polovici 30-ih godina 20. stoljeća u Hrvatskoj. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 5, s. 115-123. ISSN 1845-5867.

ŠUTE, Ivica (2019). Regulacija rijeke Drave u vrijeme Banovine Hrvatske (1939. – 1941.). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 15, s. 139-144. ISSN 1845-5867.

TALAN, Andrea (2013). Čovjek i Mura – moguća istraživačka pitanja. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 9, s. 67-80. ISSN 1845-5867.

TEJCHMAN, Miroslav (1997). *Dějiny Rumunska*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-480-2.

TELELIS, Ioannis, CHRYSOS, Evangelos, METAXAS, Dionysios (1989). Οι μαρτυρίες των βυζαντινών πηγών για τον δριμύ χειμώνα του έτους 763/4 μ.Χ [The testimonies of Byzantine sources for the harsh winter of the year 763/4 AD]. *Scientific Yearbook of the University of Ioannina*. Ioannina, 19, s. 105-127.

TELELIS, Ioannis, CHRYSOS, Evangelos (1992). The Byzantine Sources as Documentary Evidence for the Reconstruction of Historical Climate. In: FRENZEL, Burkhard (1992). *European climate reconstructed from documentary data: Methods and results*. Stuttgart-New York: Gustav Fischer Verlag, s. 17-31. ISBN 9781560813613.

TELELIS, Ioannis (2000). Medieval Warm Period and the beginning of the Little Ice Age in Eastern Mediterranean. An approach of physical and anthropogenic evidence. In: BELKE, Klaus, HILD, Friedrich, KODER, Johannes, and SOUSTAL, Peter. *Byzanz als Raum. Zu Methoden und Inhalten der historischen*

Geographie des Ostlichen Mittelmeerraumes. Viedeň: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 223–243. ISBN 978-3700128724.

TELELIS, Ioannis (2005). Historical-climatological Information from the Time of the Byzantine Empire (4th-15th Centuries AD). *History of Meteorology*. Mexico City, 2, s. 41-50. ISSN 1555-5763.

TEODOREANU, Elena (2007). *Se schimbă clima? O întrebare la început de mileniu*. Bukurešť: Paideia. ISBN 978-973-596-369-9.

TEODOREANU, Elena (2011a). Evenimente hidro-climatice excepționale in trecutul României. *Geologica Carpathica*. Sibiu. ISSN 1582-4950.

TEODOREANU, Elena (2011b). *Clima și omul, prieteni sau dușmani [Climate and Man, friends or enemies]*. Bukurešť: Paideia. ISBN 978-973-596-682-9.

TEODOREANU, Elena (2012). Aperçu sur le climat des siècles passés sur le territoire de la Roumanie. *Revue Roumaine de Géographie*. Bukurešť, 56(1), s. 71-85. ISSN 2285-9675.

TEODOREANU, Elena. (2013). Hydro-climatic events during the Little Climatic Optimum in Romania. *Revue Roumaine de Géographie*. Bukurešť, 57(1), s. 3-8. ISSN 2285-9675.

TEODOREANU, Elena (2014). Little Ice Age in Romania in the Vision of a Syrian Traveler. *Present Environment and Sustainable Development*. Jasy, 8(1), s. 139-145. ISSN 2284-7820.

TEODOREANU, Elena (2017). *In căutarea timpului trecut: schiță de climatologie istorică*. Bukurešť: Paideia. ISBN 978-606-748-214-0.

TODOROVA, Marija (2009). *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press. ISBN 1-282-05401-5.

TODOROV, Nikolaj (1983). *The Balkan City, 1400-1900*. Seattle: University of Washington Press. ISBN 0295958979.

TRAJANOVSKI, Naum (2021). The City of Solidarity's Diverse Legacies: A Framework for Interpreting the Local Memory of the 1963 Skopje Earthquake and the Post-earthquake Urban Reconstruction. *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*. Varšava, 15(1), s. 30-51. ISSN 2570-5857.

- TRAJANOVSKI, Naum, TODOROV, Petar (2021). *Деновите по Скопскиот земјотрес 1963.: перспектива од Собранието [1963 Skopje Earthquake and post-earthquake renewal]*. Skopje: CINIK.
- TROBEC, Tajan (2017). Frequency and seasonality of flash floods in Slovenia. *Geographica Pannonica*. Novi Sad, 21(4), s. 198-211. ISSN 0354-8724.
- TSOTSOS, Georgios (2011). *Historikē geōgraphia tēs Dytikēs Makedonias: to oikistiko diktyo 14os-17os aiōnas*. Thessaloniki: Ekdot. ISBN 9789609533065.
- VILOVIĆ, Ivan (2018). Deforestation in venetian Dalmatia: myth, history and example of the island of Korčula. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 14, s. 167-173. ISSN 1845-5867.
- VRIŠER, Igor (1985). Historična geografija: cilji, pomen in metode. *Geografski vestnik*. Lublaň, 57, s. 73-81. ISSN 0350-3895.
- VRYONIS, Speros (1972). Religious Changes and Patterns in the Balkans, 14th-16th Centuries. In: BIRNBAUM, Henrik & VRYONIS, Speros. *Aspects of the Balkans*. Haag & Paříž: Mouton.
- VUJASINOVIĆ, Branko (2007). Uloga rijeke Save u povijesnom razvoju grada Zagreba. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 3, s. 121-155. ISSN 1845-5867.
- VUJEVIĆ, Pavle (1931). *Documentes historiques sur les variations de climat dans les territoires du Royaume de Yougoslavie et des contées avoisinantes*. Paříž: Union Géographique Internationale, Comité National du Royaume de Yougoslavie. 58 stran.
- XOPLAKI, Elena et al. (2000). Monthly mean pressure reconstruction for the Late Maunder Minimum Period (AD 1675-1715). *International Journal of Climatology*. Reading, 20, s. 1049-1066. ISSN 1097-0088.
- XOPLAKI, Elena, MAHERAS, P., LUTERBACHER, J. (2001). Variability of climate in meridional Balkans during the periods 1675–1715 and 1780–1830 and its impact on human life. *Climate Change*. Berlín, 48, s. 581–615. ISSN 1573-1480.
- XOPLAKI, Elena et al. (2016). The Medieval Climate Anomaly and Byzantium: A review of the evidence on climatic fluctuations, economic performance and

- societal change. *Quaternary Science Reviews [Special Issue: Mediterranean Holocene Climate, Environment and Human Societies]*. 136, s. 229-252.
- ZADRAVEC, Dejan (2009). Urbarialni zapisi o lovstvu na območju med Savo in Sotlo v prvi polovici 17. stoletja. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 5, s. 101-114. ISSN 1845-5867.
- ZAMPUTI, Injac (2015). *Dokumente për historinë e Shqipërisë (1623-1653)*. Tirana: Faik Konica. ISBN 9789951065504.
- ZAMPUTI, Injac et al. (2018). *Dokumente për historinë e Shqipërisë të shekullit XV. Vëllimi III (1411-1415)*. Tirana: Akademia e Studimeve Albanologjike. ISBN 978-9928-141-95-8.
- ZORN, Matija, ŠMID HRIBAR, Mateja (2012). A Landscape Altered by Man as a Protected Area: a Case Study of the Ljubljana Marsh (Ljubljansko barje). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 8, s. 45-61 ISSN 1845-5867.
- ZORN, Matija, KUMER, Peter, FERK, Mateja (2015). Od gozda do gozda ali kje je goli, kamniti Kras? *Kronika*. 53, s. 561-574. ISSN 0023-4923.
- ZWITTER, Žiga (2012). Podnebne spremembe na Slovenskom in v sosedstvu od visokoga srednjega veka do sredine 19. stoletja. *Geografija v šoli*. Lublaň, 1-2, s. 64-65. ISSN 1318-4717.
- ZWITTER, Žiga (2014). Okolje na Kranjskem v 17. stoletju po Slavi vojvodine Kranjske. In: WEISS, Janez. *Studia Valvasoriana*. Lublaň: Závod dežela Kranjska, s. 611-702. ISBN 978-961-92716-0-5.
- ZWITTER, Žiga (2015). Izbrani vidiki okoljske zgodovine kobilarne Lipica od ustanovitve do začetka tridesetih let 17. stoletja. *Kronika*. Lublaň, 63(3), s. 457-474. ISSN 0023-4923.
- ZWITTER, Žiga (2016). Urbarji iz 16. in 17. stoletja kot vir za okoljsko zgodovino (16th- and 17th-century rent-rolls as sources for environmental history). In: BIZJAK, Matjaž, ŽNIDARŠIČ GOLEC, Lilijana. *Urbarji na slovenskem skozi stoljeta*. Lublaň: Arhiv Republike Slovenije. ISBN 978-961-6638-30-2.

ZWITTER, Žiga (2018). Primerjava kulturne pokrajine Hraških listnekov in tamkajšnjega kmetovanja v prvi polovici 19. stoletja in danes. *Geografski vestnik*. Lublaň, 90(1), s. 61-84. ISSN 0350-3895.

ZWITTER, Žiga (2020). Eine Wissensgeschichte der Wiesen und Weiden im Südosten der Alpen im 16. und im frühen 17. Jahrhundert. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*. 128(1), s. 49-82. ISSN 2307-2903.

ŽIBERNA, Igor (2011). Naravnogeografske determinante razvoja Maribora s posebnim ozirom na reko Dravo. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 7, s. 116-128. ISSN 1845-5867.

ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Zlata (2007). Odvodnja u osječkom kraju (19. stoljeće i početak 20. stoljeća). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 3, s. 5-14. ISSN 1845-5867.

ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Zlata (2017). »Leave it all and save the very life« - (Reflection on Flooding by Drava River in the Period from 18th Century to 20th Century) (Summary). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 13, s. 57-62. ISSN 1845-5867.

ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Zlata, BENIĆ PENAVALA, Marija (2019). Regulacijski radovi u donjem toku Drave kao temelj nesmetanog prometovanja (osvrt na drugu polovicu 19. i početak 20. stoljeća). *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 15, s. 43-54. ISSN 1845-5867.

ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Zlata, BENIĆ PENAVALA, Marija (2021). Velike vode: Poplave rijeka Drave i Save u 19. stoljeću. *Ekonomska i ekohistorija*. Záhřeb, 17, s. 5-14. ISSN 1845-5867.

6.2 Online zdroje

DORONDEL, Stefan (2019a). *Environmental History in Romania: The Travail of a Scientific Field. Part I* [online]. Cambridgeshire: White Horse Press Blog, July 23, 2019 [cit. 2021-10-31]. Dostupné z:

<https://whitehorsepress.blog/2019/07/23/environmental-history-in-romania-the-travail-of-a-scientific-field-part-i/>

DORONDEL, Stefan (2019b). *Environmental History in Romania: The Travail of a Scientific Field. Part 2* [online]. Cambridgeshire: White Horse Press Blog, August 5, 2019 [cit. 2021-10-31]. Dostupné z:

<https://whitehorsepress.blog/2019/08/05/environmental-history-in-romania-the-travail-of-a-scientific-field-part-2/>

FRASHËRI, Sami (2015). *Shqipëria ç'ka qenë, ç'është dhe ç'do të bëhet?: mendime për shpëtimt të mëmëdheut nga reziket që e kane rethuarë* [online]. San Francisco: Internet Archive [cit. 2022-05-18]. Dostupné z:

https://archive.org/details/samifrasherisemsettingsamishqipëriackaqeneceshteecdot_ebetealbaniana2015/page/n3/mode/2up

MARKUŠIĆ, Snježana et al. (2021). Destructive M6.2 Petrinja Earthquake (Croatia) in 2020—Preliminary Multidisciplinary Research [online]. *Remote Sensing*, 13(6) [cit. 2022-05-09]. Dostupné z: <https://www.mdpi.com/2072-4292/13/6/1095/htm>

PARTIA E GJELBËR (2021). *Green Albania. Gusht 2021* [online]. Tirana: Partia e Gjellbër [cit. 2022-05-07]. Dostupné z: <https://pgj.al/Site/wp-content/uploads/2021/09/Gusht.pdf>

PARTIA E GJELBËR. *Rreth nesh* [online]. Tirana: Partia e Gjellbër [cit. 2022-05-07]. Dostupné z: <https://pgj.al/Site/rreth-nesh/>

RADOVANOVIĆ, Slavica et al. (2013). *Katalog zemljotresa Mw>=3.5 Republike Srbije. Bělehrad: Seismological Survey of Serbia*. Dostupné na: <http://www.seismo.gov.rs/Seizmicnost/Katalog-zemljotresa.pdf>

RACHEL CARSON CENTER (2012). *Dr. Stefan Dorondel*. [online]. Mnichov: RCC [online]. [cit. 2022-05-14]. Dostupné z: https://www.carsoncenter.uni-muenchen.de/fellows/sof/members/former_fellows/stefan_dorondel/index.html

RACHEL CARSON CENTER (2012). *Prof. Merita Dollma*. [online]. Mnichov: RCC [online]. [cit. 2022-05-14]. Dostupné z: https://www.carsoncenter.uni-muenchen.de/fellows/sof/members/former_fellows/merita_dollma/index.html?msclkid=2fde8e21cece11ec971c81f7a0108520

UNIVERSA V LJUBLJANI. *Doc. dr. Žiga Zwitter* [online]. Lublaň: Filozofska fakulteta [cit. 2022-05-14]. Dostupné z: <https://www.ff.uni-lj.si/en/staff/ziga-zwitter>

VLACHOS, George (2021). *An Environment in Transition: The Tenapi of Philippi and Their Drainage, 1913-1940* [online]. WordPress, 2021 [cit. 2022-05-06]. Dostupné z: <https://philippoimarshes.wordpress.com/> [řecky].